

Filozofski život

Natjecanje iz filozofije 2011.

Ovogodišnje natjecanje iz filozofije na svim razinama (školskoj, međužupanijskoj, državnoj) bilo je posvećeno velikom hrvatskom filozofu i znanstveniku Ruđeru Boškoviću, prigodom 300 godina njegova rođenja. Na tragu Boškovićeve učenja koji je, prije svega filozofskom spekulacijom jer nije postojao znanstveni instrumentarij, anticipirao najutjecajnija znanstvena mišljenja 20. stoljeća (kao što su Einsteinova Opća i Specijalna teorija relativnosti, Heisenbergove teorije neodređenosti, Bohrov model atoma kao direktan potomak Boškovićeve modela atoma), učenici su promišljali filozofiju prirode, povezujući filozofsku i znanstvenu perspektivu, ulazeći u, još uvijek, nepoznate tajne materije, te otkrivajući zakonitosti prirode, čemu su težili svi teoretičari i istraživači, a što je Bošković izrekao u svojoj *Teoriji prirodne filozofije svedene na jedan jedini zakon sila koje postoje u prirodi* (1758, Beč). I dok su, po riječima Leona Ledermana, veliki istraživači poput Newtona, Galileia, Keplera, bili prihvaćeni i slavljani u svome vremenu zato što su zastupali zamisli koje je znanstvena zajednica bila spremna prihvatiti, Ruđer Bošković svojim je učenjem predodredio budućnost. Pretpostavio je da u atomskim razmjerama ne funkcionira sila gravitacije, nego se sile privlačenja zamjenjuju privlačnim i odbojnim silama koje se naizmjenično smjenjuju ovisno o udaljenosti; odredio je materiju kao sklop čestica koje nemaju dimenzija, čemu u suvremenoj fizici odgovara pojam kvarka; odredio fizički prostor i vrijeme kao relativne kategorije.

Cjeline koje su učenici obrađivali na školskom, međužupanijskom i državnom natjecanju nosile su sljedeće naslove, popraćene zadanom literaturom:

Školsko natjecanje 3. veljače 2011.:

Neprekidnina i beskonačnina

1.1. Aristotel o beskonačnini
Aristotel, Fizika (Zagreb: Liber, 1987), III. 4–8, str. 65–80.

1.2. Aristotel o neprekidnini

Aristotel, Fizika (Zagreb: Liber, 1987), V. 3–4, str. 135–140; VI. 1, str. 147–149.

1.3. Leibniz o načelu neprekinutosti

Gottfried Wilhelm Leibniz, »O načelu kontinuiteta« [1687], u: G. W. Leibniz, Izabrani filozofski spisi (Zagreb: Naprijed, 1980), str. 18–25.

1.4. Bošković protiv postojanja aktualne beskonačnina u protežnosti

[Rogerius Josephus Boscovich], De natura et usu infinitorum et infinite parvorum [O naravi i uporabi beskonačnih i beskonačno malih kolikoca] (Romae: Komarek, 1741), str. 6–7, n. 11, fig. 3.

1.5. Boškovićevi dokazi za zakon neprekinutosti

Josip Ruđer Bošković, Teorija prirodne filozofije (Zagreb: Liber, 1974), str. 13–28, nn. 30–63, figg. 3–9.

Uz obveznu literaturu, testom je provjereno znanje iz povijesti filozofije od njezinih početaka do uključivo helenizma.

Međužupanijsko natjecanje 3. ožujka 2011.:

Prostor i vrijeme

2.1. Newton o prostoru i vremenu

»Scholium«, u: Isaac Newton, Philosophiae naturalis principia mathematica [1687], the third edition (1726) with variant readings, assembled and edited by Alexandre Koyré and I. Bernard Cohen with the assistance of Anne Whitman (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1972), str. 6–12.

2.2. Bošković o prostoru i vremenu

»Dopune«, u: Josip Ruđer Bošković, Teorija prirodne filozofije (Zagreb: Liber, 1974), str. 264–276.

2.3. Kant o prostoru i vremenu

»Transcendentalna estetika«, u: Immanuel Kant, Kritika čistoga uma (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1984), str. 33–43.

2.4. Einstein o prostoru i vremenu

Albert Einstein, Moja teorija (Zagreb: Izvori, 2000), str. 24–40, §§. 3–10.

2.5. Hawking o prostoru i vremenu

»Prostor i vrijeme«, u: Stephen W. Hawking, *Kratka povijest vremena* (Zagreb: Izvori, 1996), str. 27–47.

Uz obveznu literaturu, testom je obuhvaćena i provjera znanja iz povijesti filozofije do uključivo Kanta.

Državno natjecanje 27.–29. ožujka 2011.:

Tvar i sila

3.1. Newton o česticama i silama u prirodi te o napretku u filozofiji prirode

»Quest. 31«, u: Isaac Newton, *Opticks, based on the fourth edition London, 1730* (New York: Dover, 1952), str. 375–406, na str. 375–376, 388–390, 394, 400–405.

3.2. Bošković o točkama tvari i zakonu sila Josip Ruđer Bošković, *Teorija prirodne filozofije* (Zagreb: Liber, 1974), str. 1–8, nn. 1–16, figg. 1–2.

3.3. Prigovori Boškovićevim točkama tvari Josip Ruđer Bošković, *Teorija prirodne filozofije* (Zagreb: Liber, 1974), str. 59–76, nn. 131–165.

3.4. Kantovih osam poučaka dinamike »Metafizička polazna načela dinamike«, u: Immanuel Kant, *Metafizička polazna načela prirodne znanosti* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1990), str. 40–69.

3.5. Hawking o ujedinjenju fizike »Ujedinjenje fizike«, u: Stephen W. Hawking, *Kratka povijest vremena: od velikog praska do crnih jama* (Zagreb: Izvori, 1996), str. 167–181.

3.6. Barrow o Boškoviću i teoriji svega »Roger Boscovich«, u: John D. Barrow, *New theories of everything: the quest for ultimate explanation* (Oxford: Oxford University Press, 2007), str. 19–21.

3.7. Lederman o Boškovićevim točkama tvari »Dalmatinski prorok«, u: Leon Lederman i Dick Teresi, *Božja čestica* (Zagreb: Izvori, 2000), str. 134–135.

Uz obveznu literaturu, provjereno je i znanje iz povijesti filozofije do uključivo Husserla.

Najupečatljivije je za 30 sudionika (iz Rijeke, Zagreba, Karlovca, Zaprešića, Varaždina, Čakovca, Krapine, Osijeka, Požege, Garešnice, Novske, Splita, Trogira, Šibenika i Zadra) bilo Državno natjecanje koje je održano u Zadru od 27.–29. ožujka 2011.

Natjecanje je provedeno u tri dijela:

1. pisanje testa (koji ima eliminacijski karakter) u kojem učenici pokazuju znanje iz povijesti filozofije i poznavanje tekstova iz odabrane literature;
2. pisanje eseja kojem pristupa 50% plasiranih učenika;

3. usmeni ispit kojem su ove godine pristupila 4 najbolja natjecatelja.

Nakon cjelokupne provjere, 1. mjesto osvojila je Barbara Šoda koja je sudionike natjecanja, njihove mentore i članove Državnog povjerenstva oduševila preciznim i jasnim odgovorima na vrlo zahtjevna pitanja koja su postavljali prof. dr. Ivica Martinović, doc. dr. Hrvoje Jurić i prof. Ksenija Matuš.

Barbara Šoda je maturantica prirodoslovno-matematičkog smjera Gimnazije Antuna Vrančića u Šibeniku. Sudjelovala je na državnom natjecanju iz fizike u prvom, i iz matematike u trećem razredu, a ove godine ide i na državno natjecanje iz fizike s eksperimentalnim radom. Sudionica je Ljetne škole znanosti u Višnjaju (tri godine za redom) čime je osigurala jednomjesečni boravak u Londonu na Imperial Collegeu, gdje je radila na projektu iz teorijske fizike pod nadzorom jednog od prijašnjih mentora iz Višnjaja, dr. Nicholasa Harrigana. Planira studirati fiziku. Nedvojbeno je pokazala kako se, uz posvećenost znanstveno-istraživačkom radu, filozofijom mogu upotpuniti znanstvene spoznaje i stvoriti cjelovitija slika svijeta, čemu je pridonijela i njena mentorica prof. Nives Triva.

Među najboljima bio je Vlado Kopic iz III. Gimnazije u Osijeku (mentor prof. Željko Rogina), 3. mjesto zauzeo je Karlo Seitz, a 4. Dinko Ždravac, obojica iz Gimnazije Lucijana Vranjanina u Zagrebu, a pod vodstvom mentorice prof. Katarine Stupalo. 5. mjesto osvojila je Marija Damjanović iz Garešnice, uz mentoricu prof. Jerku Pedisić. Marija Damjanović je autorica najbolje ocijenjenog eseja.

Ovi izuzetni mladi ljudi, natjecatelji na Državnom natjecanju iz filozofije, pokazali su da se usprkos mladim godinama i dnevnim načinu mišljenja koje nije sklono filozofiji, mogu i znaju nositi s teškim stvarima, da u njima postoji interes i radost pronicanja u dublje dimenzije bitka i mišljenja, te da nisu zadovoljni samo površnim znanjem i kratkoročnim uspjesima koje ono polučuje. Polihistor i bard, čije ih je učenje nadahnulo, zasigurno bi bio zadovoljan njihovim nastojanjima da krenu putovima znanosti i filozofije.

Osim redovnog natjecanja, odvijalo se još jedno, za Međunarodnu filozofsku olimpijadu (IPO). Pisanjem eseja na stranom jeziku na temu »Granice moga jezika granice su moga svijeta« (L. Wittgenstein), za Olimpijadu su se plasirali Luka Mikec iz Gimnazije Franje Petrića Zadar (mentorica prof. Zvezdana Dunatov), te ponovno Barbara Šoda iz Šibenika (mentorica prof. Nives Triva).

Ovo Državno natjecanje nije, ipak, samo natjecanje iz filozofije nego i iz logike (koje je

i starije od natjecanja iz filozofije). Najbolje rezultate u rješavanju vrlo zahtjevnog testa iz logike postigli su, podijelivši 1. mjesto, Marko Šarlija i Lovro Basioli iz Gimnazije Franje Petrića Zadar, kojima je mentor bio prof. Siniša Matić. Za 3. mjesto nagrađen je Kristijan Kilassa Kvaternik, učenik V. gimnazije iz Zagreba (mentorica prof. Jadranka Pucar Jambrović), 4. je bio Luka Mikec, učenik zadarske Gimnazije Franje Petrića (mentor prof. Siniša Matić), dok je 5. mjesto osvojio Ognjen Stipetić, učenik V. gimnazije iz Zagreba, s mentoricom prof. Jadrankom Pucar Jambrović.

Osim što je izvrstan logičar, prošlogodišnji pobjednik natjecanja iz logike (sjajan rezultat: 100% točno riješeni tekst) i ovogodišnji četvrti Luka Mikec, napisao je najbolji esej na stranom jeziku i plasirao se za IPO.

Čestitamo svim natjecateljima, i nadamo se da će možda, zgusnuto, njihovo znanje i energija dovesti do neke nove (prije ko potrebne) filozofijske izmjene svijeta.

Marija Lamot

14. Državno natjecanje iz logike

Natjecanja iz logike za učenike trećih i četvrtih razreda gimnazija i drugih srednjih škola koje u svom planu sadrže nastavni predmet logike, u zajedničkoj organizaciji Agencije za odgoj i obrazovanje, Hrvatskog filozofskog društva i Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, održavaju se od 1998. godine, a od 2001. u sastavu združenog natjecanja iz logike i filozofije. Natjecatelji, većinom učenici prirodoslovno-matematičkih gimnazija, odmjeravaju svoje znanje i vještine rješavanjem uglavnom složenijih zadataka iz područja tradicionalne i suvremene logike prvoga reda, koje je gdjekad primjereno prošireno zanimljivim i izazovnim zadacima iz neformalne, modalne, temporalne, epistemičke, te viševrijednosnih logika. Spomenuta primjerenost se ovdje temelji na trostrukom obziru: obziru prema gradivu tijekom redovnog školovanja i mentorskog rada s natjecateljima, obziru prema intelektualnim mogućnostima mladih darovitih rješavača i, napokon, obziru prema značaju logike kao neizbježnog oruđa filozofijskih i uopće znanstvenih istraživanja. Sastavljači zadataka za državna natjecanja (a i za međuzupanijska natjecanja do 2009. godine), prof. dr. Srećko Kovač i prof. dr. Berislav Žarnić, ni u jednom trenutku ne zanemarujući spomenute obzire, uspjeli su značajno podignuti

intelektualni status natjecanja, a time i ugled logike. Ohrabrujuća je i ujedno zanimljiva činjenica da uz vidljiv porast težine zadataka na državnim natjecanjima iz logike, uspješnost natjecatelja pri rješavanju nimalo ne opada (primjerice, 2002. David Tarandek, učenik gimnazije Čakovec, 2005. Luka Nimac i 2010. Luka Mikec, oboje učenici gimnazije Franje Petrića iz Zadra, pobjedu su ostvarili s osvojenih 100% bodova).

Ove je pak godine (27.–29. ožujka 2011.), uz ugodno domaćinstvo gimnazije Vladimira Nazora iz Zadra, bilo posebno uzbudljivo, kako u borbi samih natjecatelja za pobjedu tako i u »nadmetanju« sastavljača i rješavača za pobjedu same logike nad natjecateljskim duhom. Pravo sudjelovanje, temeljem uspjeha na školskim i međuzupanijskim natjecanjima, ostvarilo je i iskoristilo 46 učenika iz 12 gimnazija i 9 gradova (Daruvar, Krapina, Osijek, Rijeka, Sisak, Split, Varaždin, Zadar, Zagreb), a prvo mjesto su podijelili Lovro Basioli i Marko Šarlija, učenici gimnazije Franje Petrića iz Zadra, osvojivši 150 od 165 mogućih bodova, za njima s tri boda zaostataka (samo jedan podzadatak manje) bio je Kristijan Kilassa Kvaternik, učenik V. gimnazije iz Zagreba, a potom lanjski pobjednik, također učenik pobjedničke škole, zadarske gimnazije Franje Petrića, Luka Mikec (141 bod).

Iako je svih osam zadataka, zbog svoje zanimljivosti i korisnosti, vrijedno posebne stručne pozornosti, ovdje ćemo tu pozornost usmjeriti 7. zadatku, koji zalazi u natjecateljima dostupno područje viševrijednosnih logika. Zadatak smo odabrali što zbog poučnosti što zbog neočekivano loše riješenosti: cjelovito su ga riješila tek tri natjecatelja, od kojih pak nijedan po uspješnosti nije završio u gornjoj polovini poretka. Autor zadatka je Berislav Žarnić. Od natjecatelja se, u trima primjerima, tražilo prepoznavanje semantičkih okolnosti koje zadovoljavaju uvjete tzv. Cookovog slijeda u četverovrijednosnoj logici:

»Roy T. Cook je 2005. opisao četverovrijednosnu semantiku iskazne logike u kojoj vrednovanje svakoj rečenici pridružuje točno jednu od sljedećih vrijednosti: T (istinito), B (i istinito i neistinito), N (ni istinito ni neistinito), F (neistinito). Nazovimo T i B 'vrijednostima koje sadrže istinu', a T i N 'vrijednostima koje ne sadrže istinu'. Definirajmo slijed kao ispunjenje barem jednoga od dva uvjeta: bilo uvjeta nasljeđivanja sadržavanja istine, bilo uvjeta nasljeđivanja nesadržavanja neistine:

Definicija 2 (Cookov slijed). Iz skupa iskaza Γ semantički slijedi iskaz p akko za svako vrednovanje vrijedi da p sadrži istinu ako svi iskazi iz Γ sadrže istinu ili za svako vrednovanje vrijedi da p ne sadrži neistinu ako nijedan iskaz iz Γ ne sadrži neistinu.« (S. Kovač, B. Žarnić, *Državno natjecanje iz logike 2011.*, str. 8.)

Ostaje nam pokušati objasniti zašto je ovaj zadatak bio tako teško rješiv? Susret s novim pojmom slijeda (Cookov slijed) rješavačima je povećao potrebu za pažljivošću pri čitanju ključne definicije. Kroz razgovore s nekim rješavačima utvrđeno je da tu definiciju, vjerojatno zbog zamora, nisu čitali s dostatnom pozornošću pa su pri čitanju definiciju pojednostavljivali i time ograničili mogućnost rješavanja. Neki su disjunkciju koja je u sastavu »implicitnog definiensa« nepažnjom zamijenili za konjunkciju, a neki su to napravili s pogodbom. Osim toga, njihova je pozornost bila opterećena i četverostrukom podjelom istinitosnih vrijednosti, pri čemu je jedna od njih, vrijednost 'N' bila određena ne kao »neistina«, na što su se u redovnom školovanju navikli, nego »ni istina ni neistina«, čega su morali pri rješavanju biti svjesni ne ispuštajući iz vida upravo naučenu, a prilično složenu definiciju Cookovog slijeda. U četverovrijednosnoj logici tako vrednovanje T-N nije protuprimjer za slijed, kao što je to u logici sudova koju snažno poznaju (i utoliko povećavaju vjerojatnost da im pozornost bude ometena tim znanjem). No ključno objašnjenje činjenice da se ambiciozniji i ukupno uspješniji natjecatelji nisu snašli u tom zadatku leži možda u načelu ekonomične raspodjele vremena za rješavanje. Kada rješavač na natjecanju raspolaže ograničenim vremenom za rješavanje većeg broja zadataka, a želi pritom dobiti što više bodova, prednost daje zadacima koje brzo može razumjeti i koji donose više bodova (malo traže, mnogo daju). Slijedom toga, Cookov je slijed velika većina rješavača rješavala na kraju, umorna od već napravljenog posla i uznemirena zbog oskudice vremena za posao koji im predstoji. To može objasniti greške pri čitanju definicije koje im se u okolnostima bez takvih pritisaka ne bi događale.

Također, to ukazuje i na važnost dobre pripremljenosti, čak u sportskom smislu, što može biti dobra orijentacija mentorima: s natjecateljima valja vježbati razvoj i održavanje pune, najmanje 90-minutne koncentracije koliko će im trebati na natjecanju.

Iako bi se moglo pomisliti kako je loše rješavanje sedmog zadatka znak da je isti neprimjeren, ovdje bismo mogli tvrditi upravo suprotno, da je za natjecatelje najkorisniji. Baš to što je jedan takav zadatak ostao neriješen i najpripremljenijim rješavačima, kao »bodovno nepotrošen« i nakon natjecanja zaokupljao im je pažnju pozivajući ih da neklaasičnu viševrijednosnu logiku sagledavaju mirno, rasterećeni rješavačkih pritisaka koji navode volju i mišljenje na obrađivanje problema taman onoliko koliko je potrebno da se dođe do predviđenog rješenja traženog, i da je

tako dožive potpunije, otvorenije i slobodnije, kao jednu živu, razvojnu mogućnost. Pitanja poput »postoji li za svako proizvoljno deduktivno pravilo semantički sustav koji bi ga mogao opravdati«, »koliko minimalno logika mora sadržavati vrijednosti da bi se Priorov 'tonk' poveznik mogao uključivati i isključivati prema njegovim pravilima«, spadaju u red istraživački poticajnih pitanja koja mlade znanstvene umove mogu na pravi način potaknuti i usmjeriti. U tom smislu bi bilo vrlo poželjno da svako državno natjecanje sadrži barem jedan dovoljno rješiv i dovoljno neriješen zadatak koji spada u rubna područja učeničkog znanja, kako za obogaćivanje priprema budućih natjecatelja, tako i za buđenje nutarnjih poticaja k osobnom napredovanju u logici neovisno o natjecateljskim ambicijama (koje su, iako nesporno snažne, za većinu natjecatelja i jedine pokretačice za temeljit i ozbiljan rad na razumijevanju, jasnoći i točnosti logičkog promišljanja, ipak donekle i ograničavajuće, davajući prednost (inženjerskim) vještinama rješavanja postavljenih zadataka nad (znanstvenim i filozofijskim) vještinama istraživanja i problematizacije).

Za kraj jedno općenito zapažanje. Činjenica da se na državnom natjecanju iz logike već dugi niz godina susreću, između ostalih, i naši najbolji mladi matematičari, fizičari i informatičari, kojima ni veliki međunarodni uspjesi nisu strani, snažno doprinosi dragocjenom porastu ugleda logike (pa time posredno i filozofije) u vrijednosnoj svijesti mladih znanstvenika, te svakako treba pozdraviti i na sve raspoložive načine podržati autore testova natjecanja u njihovom nastojanju da težina zadataka bude i dalje izazovna za najprobranije mlade intelektualne moćnike naše zemlje.

Siniša Matić

Simpozij

5. Mediteranski korijeni filozofije

24. i 25. ožujka u Splitu je održan međunarodni znanstveni skup *V. Mediteranski korijeni filozofije* u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva i Odsjeka za filozofiju Filozofskog Fakulteta u Splitu. Ove je godine taj skromni jubilej bio povezan s jednim mnogo važnijim – 300. obljetnicom rođenja najvećeg hrvatskog znanstvenika i filozofa Ruđera Boškovića, kojemu je simpozij bio posvećen. Skup je svečano otvoren pozdravnim riječima Mislava Kukoča (predsjednika Organizacijskog odbora simpozija), Lina Veljaka (predsjed-

nika Hrvatskog filozofskog društva) i Marka Trogrlića (dekana Filozofskog fakulteta u Splitu). Sva trojica su istakla zadovoljstvo činjenicom da se simpozij ucrtao u kalendar kulturnih događaja u Splitu, posebno naglasivši da je ovaj simpozij prvi na svijetu (ni pošto ne i jedini!) posvećen 300. rođendanu Ruđera Boškovića.

Radni dio simpozija je otvoren zajedničkim izlaganjem Dragana Poljaka (Split), Franje Sokolića (Split) i Mirka Jakića (Split). Oni su istakli važnu ulogu Ruđera Boškovića u uvođenju pojma *polja* u fiziku. Bošković je u svojoj prirodnoj filozofiji ekstenzivno koristio pojam *polje sile*, što nije bilo u skladu s Newtonovom idejom o gravitacijskoj sili koja djeluje na daljinu (bez medija). Faraday je pak, proučavajući *Teoriju prirodne filozofije*, postulirao postojanje fizičkog entiteta koji djeluje između magneta i vodiča i nazvao ga poljem. Maxwell je kasnije matematički uobličio te ideje i na taj način posredno uveo Boškovićev pojam polja u fiziku kao neizostavan.

Tomislav Petković (Zagreb) se u svom izlaganju usredotočio na Boškovićev atomizam. Bošković je ponudio prvu atomističku teoriju materije koja je bila i filozofski utemeljena i matematički dotjerana. Naglašavanje *sile* kao temeljnog fizikalnog svojstva (dinamička koncepcija materije) čini Boškovića anticipatorom ontološkog temelja fizike koji su zastupali veliki fizičari dvadesetog stoljeća (Bohr, Heisenberg, Feynman) i na taj način ocem ideje o *teoriji svega* (TOE – *Theory of Everything*).

Željko Škuljević (Zenica) se osvrnuo na Boškovićevu etičku teoriju. Analizom Boškovićevog pisma publiciranog u *Bulićevom zborniku* Antonina Zaninovića Škuljević pronalazi tragove malizma (stava da zlo u svijetu prevladava nad dobrom). Uzevši u obzir prirodnu asocijaciju takvog pristupa svijetu i indiferentizma, Škuljević raspravlja o mogućem utjecaju tih Boškovićevih ideja na Branislava Petronijevića. Zaključak je da se, iako Petronijević zastupa slične teze kao Bošković, ne radi o povijesnom utjecaju jer Petronijević vjerojatno nije čitao to Boškovićevo pismo.

Alen Tafra (Pula) je prikazao Boškovića putopisca, referirajući se na njegove zapise s puta po istočnoj Europi. Takav tip zapisa Tafra naziva »filozofskom geografijom« u kojoj prosvjetitelji spoznaju zaostalog dijela Europe podređuju filozofskim vrijednostima Civilizacije. Utemeljena u prirodnoznanstvenoj naturalizaciji vremena, univerzalna ljestvica evolucijskih sekvenci pritom podrazumijeva dijakronijsku degradaciju Drugih, pojačavajući time njihovu relativnu geografsku margi-

naliziranost. O putopiscu Boškoviću je govorio i Dževad Drino (Zenica). On je analizirao nastanak i sudbinu Boškovićeva djela *Dnevnik jednog putovanja iz Carigrada u Poljsku* (*Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*). Putopis je izašao u prvom, nepotpunom izdanju u Švicarskoj (na francuskom jeziku), potom u Leipzigu na njemačkom jeziku 1779., a tek 1784. na talijanskom jeziku u redakciji samog Boškovića, a posebno je zanimljivo to da je iz samog putopisa jasno vidljivo Boškovićevo domoljublje i povezanost sa svojom zemljom i gradom.

Lucijana Armada (Split) je govorila o značaju i utjecaju članka »Bošković u krugu engleskih književnika« autora Josipa Torbarine iz 1950. godine. Josip Torbarina je poznat kao vrhunski proučavatelj i prevoditelj Shakespearea, ali je to postao tek nakon što je u Engleskoj napisao disertaciju o talijanskim utjecajima na pjesnike Dubrovačke republike. Tako su i Torbarina i Bošković djelovali pod utjecajem Mediterana i Dubrovnika, a na obojicu je snažan utjecaj imao i boravak u Engleskoj.

Ivana Tomić Ferić (Split) je prikazala utjecaj Ruđera Boškovića na misao Julija Bajamontija (1744.–1800.), hrvatskog polihistora i enciklopedista. Bajamonti je bio blizak razini europske misli prosvijećenog osamnaestog stoljeća, što se očituje u njegovu udaljavanju od skolastičke filozofije i pathosu bliskom baroknoj tradiciji usmjerenog ka praktičnom umovanju u namjeri da na društvenom planu stvori suvremenu naciju. Obradujući izvornu građu, Armada je donijela cjeloviti prikaz Bajamontijevih djela posvećenih Boškoviću koja potvrđuju stoljetnu kulturnu suradnju i povezanost hrvatskih kulturnih središta na ovom dijelu Mediterana.

Jevgenij Paščenko (Zagreb) je u svom referatu valorizirao pojam literarne kulture baroka kojoj pripadaju pisci izvan takozvane lijepe književnosti. Kao primjere takvih pisaca, Paščenko navodi Jurja Križanića i Ruđera Boškovića koji su tipični predstavnici baroknog svjetonazora. Njihovo stvaralaštvo pripada krugu literarne kulture baroka, a zbog niza okolnosti koje su determinirale status njihove nacionalne kulture oni su stvarali i dobili priznanja izvan svoje domovine. Definiranje njihove nacionalne pripadnosti je problematizirano od strane drugih krugova, međutim u nacionalnoj sredini oni su kao pisci ostali izvan nacionalnih povijesti i književnosti.

Sead Alić (Zagreb) je povezao neka Boškovićeva razmišljanja o promjenama do kojih dolazi promjenom rasporeda i odnosa čestica, odnosno brzini kretanja tih čestica (što vodi svojevrsnom determinističkom ustrojstvu) sa

suvremenim razmišljanjima unutar široko postavljene grane filozofije medija gdje je prisutan fenomen takozvanog tehnološkog determinizma (tehnodeterminizma). Alić je istražio neke sličnosti i razlike tih dvaju determinizama, referirajući se pritom na specifične Boškovićeve ideje o determinizmu.

Zlatko Juras (Podstrana) je svoje izlaganje posvetio Boškovićevoj anticipaciji Einsteino-ve teorije relativnosti. Bošković je razmatrao ravnotežu cjeline svemira u formi krivulje sila na velikoj skali udaljenosti jer se kohezijski interval može ponašati kao jedna jedina točka u skali makrosvijeta; na sličan je način Einstein nastojao uravnotežiti jednadžbe opće teorije relativnosti uvođenjem kozmološke konstante. U Boškovićevoj analizi, mjerenje prostora djeluje na mjerenje vremena, a i samo kretanje je neinercijalno, kako kaže i Einsteino-va teorija.

Pavo Barišić (Split) je tematizirao *Famu*, tj. glasinu, pokušavši odgovoriti na vjekovno pitanje: je li Fama glasnica istine ili privida? U ocrtu toga pojma, od starih Grka i Rimljana pjesnički opisi i filozofske refleksije ukazuju na poseban način širenja i iskrivljavanja, kako istine tako i privida. Pjesničke alegorije se dadu prispodobiti filozofskim iskazima o pojmovnim pretekama istine i privida, ali i znanja i mnijenja. Barišić je u izlaganju prikazao i zatim protumačio pjesničke opise Fame u djelima Vergilija i Ovidija, usporedivši ih zatim s metafizičkim prispodobama istine u Parmenida i Platona. Na kraju izlaganja se kritički osvrnuo na suvremeno idoliziranje javnog mnijenja iz obzora opreke između glasin- e i privida, s jedne strane, te istine i bitka, s druge strane.

Željko Kaluderović (Novi Sad) je u svom referatu razmatrao pojam *dike* kao središnji pojam Eshilove *Orestije*, izrazivši stav da je u toj trilogiji prikazan gotovo cjelokupan evolutivni put helenskog razumijevanja pravde, doduše u rudimentarnoj formi. Pravilnost i ritam te evolucije moguće je pratiti od pojavljivanja običajnosne pravde u *Agamemnonu* i *Pokajnicama*, gdje se ona manifestira kao *lex talionis*, preko *Eumenida* gdje na vidjelo izlazi i drugačije shvaćanje pravde. Pravda se tu izriče nakon suđenja pred Areopagom; Eshil ne oduzima u potpunosti božansku legitimaciju pravdi, ali je ona ipak uspostavljena glasanjem porotnika nakon iznošenja argumenata što ukazuje na elemente zakonskog videnja pravde.

Zoran Arsović (Banja Luka) je u svom izlaganju pokazao u kojem smislu rođenje prostora političkoga predstavlja svojevrsan »uvod u filozofiju«. Pritom se fokusirao na dvije bitne i esencijalno nerazlučive stvari: prva je odnos politisnog centriranja života i novog centrira-

nja govora (iz kojeg ističe filozofski diskurs), a druga se tiče specifične atmosfere koja ne samo da indicira politisne prilike već ih umnogome i profilira. Arsović smatra da se na taj način čuva materinstvo grčke racionalnosti, tj. onaj prostor u kojem se ona suvremenom čovjeku obraća u raskoši i bogatstvu razlika.

Dafne Vidanec (Zagreb) je donijela zanimljivu usporednicu Aristotelova pojma Boga i osobnog identiteta u moralnih subjekata. Analizirajući sadržaj pojedinih dijelova *Metafizike*, Vidanec smatra da je moguće uočiti kako Aristotelove teologijske implikacije reflektiraju moralnu dimenziju egzistencije ljudskoga bitka. Tu se raspravu može shvatiti kao raspravu o razumijevanju moralne dimenzije osobnoga identiteta koji, budući da je vremenit i podložan kontinuiranim promjenama, po svojoj prirodi žudi za trajnošću, postojanošću i vječnošću.

Tihomir Radić (Split) je iznio Aristotelovo shvaćanje gospodarstvene dvojstvenosti u državi. Za razliku od etičke i političke vlasti, ekonomska je vlast značajno podložna suprotstavljenim interesima i ciljevima. Kao što Aristotel ističe, postoji bitna razlika između vođenja domaćinstva i vještine stjecanja imovine, koje neki brzopleto poistovjećuju. Tretirajući problem dvojstvenosti iz aspekta općeg etičkog zahtjeva da radno ostvarivanje svakog dobra treba služiti zadovoljavanju ljudskih potreba nasuprot privatnom interesu gospodarstvenika, Radić je aktualizirao Aristotelovo učenje i ukazao na njegovu slojevitost.

Siniša Matić (Zadar) je usporedio Aristotelovo shvaćanje logičkih oprjeka s modernim, a na temelju logičkog šesterokuta koji je dizajniran sredinom dvadesetog stoljeća. Oslonivši se na novija preispitivanja izvornog Aristotelova shvaćanja, Matić je pregledno prikazao logički odnos između kategoričkih sudova i sudova o postojanju predmeta u opsegu subjekta. Pritom je istaknuo kako Aristotel, suprotno uobičajenom vjerovanju naslijeđenom iz logičke tradicije, odnose među sudovima nije temeljio na pretpostavci o nepraznosti subjekta za opće sudove.

Marin Beroš (Pula) je predstavio Zenonovu (misli se na Zenona stoika) ideju o gradu mudraca. Taj je koncept izložen u djelu *Politeia*, kratkom spisu nastalom po uzoru na Platona, u kojem taj stoički filozof daje svoje prijedloge za idealnu društvenu zajednicu kojom vladaju mudrost i vrlina. Značaj Zenonova grada mudraca leži i u tome što u kasnijem stoičkom učenju prerasta u doktrinu kozmopolisa – kozmičkog grada jedinstva bogova i ljudi, presudnu za oblikovanje ideje kozmopolitizma.

Davor Balić (Osijek) je održao izlaganje o izvorima Kotruljevićeve filozofije prirode u

De Navigatione (1464). U zasebnim poglavljima spomenute knjige Kotruljević je primjericu obradio: postanak, broj i vrste vjetrova, dugu, halo, munju, dvanaest znakova Zodijaka, nazive i svojstva sedam planeta, solsticije i ekvinocije. Da bi potkrijepio te stavove, Kotruljević se pozvao na veliki broj relevantnih izvora. U neposredne izvore (kojih je desetak) spadaju Ptolemej, Vergilije i Albert Veliki dok se među posrednim izvorima mogu naći imena Anaksimandar, Heraklit, Aristotel, Platon, Teofrast i Seneka.

Krešimir Čvrlić (Zagreb) je tematizirao hrvatsku renesansnu recepciju i interpretaciju *Katonskih distiha*, anonimne zbirke heksameterskih distiha s etičkim sadržajem, vjerojatno nastale u trećem stoljeću. Marko Marulić izvorni distih premeće u kvartinu dvostruko rimovanih dvanaesteraca, čime svjesno ili nesvjesno izlazi iz katonskih okvira. Ivan Polikarp Severitan 'Barbula' Šibenčanin se pak u opširnoj europskoj literaturi o *Katonskim distisima* izdvaja atribucijom tog djela Luciju Aneju Seneki Mladem. Svojim odabirom jednog etičko-filozofskog sentencijarnog poetskog djelca s antičkog Mediterana, šibenski je humanist nemjerljivo obogatio renesansnu filozofsku baštinu s hrvatskog Jadrana.

Miroslav Artić (Zagreb) je analizom Petrićevih tekstova u *Novoj sveopćoj filozofiji* istražio mehanizme koji čovjeka vode prema izopačenom ponašanju. Tekstovi su nastali u okvirima Petrićeve nove sveopće vizije čovjeka kao aktivnog i angažiranog stvaraoca, pod pretpostavkom da za njega općenito može reći da svojim radom u svijetu svakodnevno potvrđuje svoju kreativnu snagu. Artić smatra da Petrićeva motivirajuća vizija čovjeka kao aktivnog stvaraoca i danas ostaje živa inspiracija za utemeljenje globalnog ethosa.

Marko Kardum (Zagreb) je govorio o mediteranskim korijenima estetike i poetike Frane Petrića. Prvenstveno je istražio doticaj hrvatske i talijanske renesanse koji se prije svega očitovao u tadašnjoj književnosti, a istovremeno je odražavao tada dominantni životni nazor i sustav mišljenja. Kardum zaključuje da uloga Frane Petrića u čitanju talijanske književnosti, prvenstveno petrarkizma, a kasnije i prelijevanje estetičko-retoričkih načela (prije svega se radi o platoničkim i neoplatoničkim elementima) u korpusu djela hrvatske književnosti od renesanse do baroka, time postaje još važnijom.

Drugi dan simpozija započeo je izlaganjem »*Mimesis* i apstraktna umjetnost« Katarine Rukavine (Rijeka) u kojemu je izlagačica pokušala analizirati kako od antike prisutan pojam *mimesisa* kao osnovnoga svojstva umjetnosti (bez obzira na različita shvaćanja toga pojma) funkcionira u modernoj vizualnoj

umjetnosti, s naglaskom na njezinu domenu apstrakcije. Pri tome se vodila tvrdnjom Roselind Krauss kako upravo u antimimetičkoj i antinarativnoj strukturi rešetke apstraktna umjetnost emblematski pokazuje radikalni odmak od tradicije, tj. ono moderno u moderni.

U izlaganju pod naslovom »Odabrana pitanja estetike svjetla« Vani Roščić (Zadar) prije svega je iznijela estetske interese srednjovjekovnoga čovjeka, njegovu sklonost prema boji i svjetlosti koja se kasnije artikulirala u filozofsko promišljanje (*proportio, integritas i claritas* kao svojstva lijepoga). Pokazala je kako je u estetici svjetla lijepo dimenzija stvarnosti koja poput bitka jednostavno izmiče svakom objektiviziranju te je nerazdvojno povezana s dobrom i istinom.

Lidija Piskač (Beretince) pokušala je izlaganjem »Simone Weil i dvije hrvatske interpretacije njezina mišljenja« izgraditi cjeloviti pristup spomenutoj autorici te kritički vrjednovati dvije različite interpretacije njezina mišljenja na hrvatskome govornome području: onu koja se javila među filozofima marksističkog usmjerenja i naglasila njezine teme o čistom ateizmu i fizičkome radu kao duhovnome središtu života, te onu koja se javila u vjerničkim krugovima i pokazala zanimanje za autoričino tematiziranje vjere i Boga.

U izlaganju »Upoznavanje sebe u okruženju relativizma« Josip Mužić (Split) pošao je od gesla »Upoznaj samoga sebe!«, kao sažetka grčke mudrosti i kao nečega naizgled lako provedivog, a zapravo vrlo teškog zbog čovjekove sklonosti bježanju od sebe. Postavio je tezu kako relativizam kao vladajući svjetonazor navodi čovjeka na zaključak da je nepotrebno raditi na upoznavanju samoga sebe i nudi u zamjenu usklađivanje s javnim mnijenjem. Zaključio je kako filozofija onemogućivanjem slobodnoga kritičkog mišljenja ostaje bez svoga ishodišta i smisla.

Ivana Knežić (Zadar) izlaganjem »Mehanicizam i nominalizam – dvije strane Hobbesove 'metafizike'« ponajprije je htjela pokazati u kojemu se smislu uopće može govoriti o Hobbesovoj metafizici s obzirom na njegov izričit materijalistički i antimetafizički stav. Istaknula je nominalizam kao drugu, implicitnu stranu Hobbesove metafizike te pokušala pokazati kako posljedice tog nominalizma na spoznajnoj razini čine nemogućim dokazivanje dominantnog materijalističko-mehanicističkog stava u njegovoj metafizici.

Izlaganjem pod naslovom »Prosvjetitelji u fizici: Epikur i Heisenberg« Spahija Kozlić (Zenica) istaknuo je i usporedio prosvjetiteljsku ulogu Epikura u starogrčkoj filozofiji te onu Heisenberga u odnosu na determinizam klasične fizike. Uvevši pojam deklinacije

atoma, tj. objektivne slučajnosti kao principa svake veze, Epikur je ustao protiv svakoga teleološkog »izmišljanja uzroka«. Heisenberg se pak svojim relacijama neodređenosti koje govore o epikurovskoj objektivnoj slučajnosti suprotstavio novovjekovnoj težnji za ustanovljavanjem jedinstvenoga karaktera zakona.

Marko Jakić (Split) u izlaganju »Korijeni Rawlsova poimanja dobra kao etičke vrijednosti« nastojao je utvrditi europske i posebice mediteranske korijene poimanja dobra kao početne etičke vrijednosti u konstruktivizmu Johna Rawlsa. U istraživanju se poglavito oslonio na Rawlsovo djelo *A Theory of Justice* i pokazao da ono seže do Aristotelovog (teleološka definicija dobra kao svrhovite djelatnosti) i Kantovog poimanja općih etičkih postavki (hipotetički i kategorički imperativ). Zaključno je istaknuo europske kontinentalne filozofske korijene Rawlsove analitičke filozofije društva.

U izlaganju naslovljenom »Eugenika: znanstveno-ideološka mješavina« Tonći Kokić (Split) pokazao je kako struktura eugeničke teorije nasuprot predteorijskoj ideji pokazuje da eugenika nije čista pseudoznanstvena teorija nego mješavina znanstvenih (slučajne mutacije i čvrsto ili tvrdo nasljeđivanje) i ideoloških elemenata (razlikovanje između nadmoćnih i podčinjenih). Metodološkom i logičkom analizom filozofije znanosti pokazao je da su i znanstvena i ideološka pretpostavka ujedinjene u eugeničkoj ideji i praksi kao ideološko-svjetonazorskoj teoriji (unatoč znanstvenim elementima) koja cilja društvenoj moći.

Izlaganjem »Igra kao vrata ulaska u društvenost« Ruža Kovačević (Trogir) osvrnula se na suvremena empirijska istraživanja teorije uma koja se fokusiraju na razvoj teorije uma od rane dobi u nastojanju da objasne kognitivne mehanizme koji stoje iza ponašanja ljudi. Ti autori vide jezik i kolektivno djelovanje kao ključne elemente razvoja teorije ljudskoga uma, tj. ono što naše poimanje mentalnosti razlikuje od mentalnosti drugih životinja. Istaknula je kako ovakva istraživanja mogu reći nešto o mehanizmima uključivanja teorije uma u socijalno ponašanje, ali i samoji naravi i sadržaju teorije uma općenito.

Gabriela Bašić (Split) u izlaganju »Sense-data teorija percepcije« analizirala je tri najpoznatija argumenta u prilog *sense-data* teoriji percepcije, teoriji prema kojoj izravni predmeti opažanja nisu od uma nezavisni predmeti, nego predmeti čije postojanje u potpunosti ovisi o subjektovom umu, tj. *sense-data*. To su argument iz perceptualne relativnosti, argument iz vremenskoga razmaka te argument iz halucinacije. Pokušala je pokazati da pomnije razmatranje tih argumenata ne opravdava pristanak uz *sense-data* teoriju u onoj mjeri u kojoj se to često smatralo opravdanim.

U izlaganju »Intencionalizam i/li disjunktivizam« Ljudevit Hanžek (Split) analizirao je dvije trenutačno najpopularnije izravno-realističke teorije percepcije, intencionalizam, prema kojemu je iskustvo definirano svojim intencionalnim sadržajem, i disjunktivizam, koji esencijalnim svojstvom iskustva smatra odnos iskustva prema njegovu predmetu. Pokušao je pokazati koje intuicije motiviraju prihvatanje objiju teorija i naveo glavne poteškoće s kojima se suočavaju (nejasan odnos intencionalnoga sadržaja iskustva i njegova fenomenalnoga karaktera za intencionalizam te uključivanje uzročnoga elementa za disjunktivizam).

Daniel Bučan (Zagreb) u izlaganju »Avicenna i problem bitka (kako je viđen u islamu i arapskom jeziku)« ustvrdio je kako je Avicennino razumijevanje bitka određeno religijskim (islamskim) kontekstom njegove misli i arapskim jezikom u kojemu je ta misao ostvarena. Njegova ideja o bitku koji se pridružuje biti (bitak kao svojevrsni prigodak biti) i neuzrokovanome nužnome bitku utemeljena je na bitno religijskome poimanju da su bića u svijetu kontingentna. Na tu ideju upućuje i arapski jezik koji nema glagola koji znači *biti* pa se umjesto egzistencijalnoga rabio atributivni iskaz (bitak kao »nešto« što se atribuiraju biti bića).

U izlaganju »Odnos Božje objave i uma u Ibn Tufaylovom djelu *Hayy b. Yaqzan*« Orhan Jašić (Sarajevo) analizirao je filozofski roman znamenitoga muslimanskog filozofa Ibn Tufayla (Španjolska, 13. stoljeće) koji je usporedio s istoimenim djelom napisanim od strane perzijskoga filozofa Ibn Sinaa (Avicenne). Obradio je Ibn Tufaylovu filozofiju religije gdje je analizirao središnji problem odnosa Božje objave i ljudskoga uma te razmotrio utjecaj islamske, indijske, perzijske i grčke religijsko-filozofijske tradicije na roman. Na kraju je ocrtao i utjecaj koji je *Hayy b. Yaqzan* izvršio na svjetsku filozofiju i književnost.

Nusret Isanović (Zenica) u izlaganju »Mediteranska misao suvremenog marokanskog filozofa M. 'Ābida al-Jābirija« reflektirao je o glavnim temama spomenutoga autora: epistemološkoj kritici i dekonstrukciji arapskog uma, intelektualnoj insuficijenciji arapskog svijeta, odnosu tradicije i modernosti, etici dijaloga i uvažavanja drugoga itd. Istaknuo je 'Ābid al-Jābirijevo kritičko propitivanje racionalizma srednjovjekovnih muslimanskih filozofa i njegovu težnju za oživljavanjem one muslimanske intelektualne tradicije Magreba koja je zasnovana na grčkoj filozofiji, prije svega Averroesove *mediteranske filozofije*.

U izlaganju naslovljenom »Pravo na rat kroz prizmu filozofske misli Mediterana i suvremenih pravnih rješenja« Zlatan Omerspahić

(Zenica) tematizirao je pravo na rat i upotrebu oružane sile kao društvene fenomene koji su od uvijek bili u žarištu interesa mnogih znanosti te istaknuo da, unatoč tome što ih suvremena dostignuća pravne znanosti i pozitivnih pravnih propisa zabranjuju, to nije uvijek bilo tako. Upozorivši na činjenicu da su prošla stoljeća obilovala raznim filozofskim i pravnim teorijama da se neka vrsta rata ipak opravda, osvrnuo se na teorije M. Marulića, V. Paletina, F. Petrića, I. Kanta i M. Schelera.

Rok Svetlič (Koper) u izlaganju »Dva filozofska putovanja od Mediterana prema Centralnoj Europi« prikazao je sukob Hegela i Heideggera, dvaju autora koji interpretiraju podrijetlo zapadne filozofske tradicije kao putovanje od Mediterana do Europe, tj. razliku cikličkog i linearnog poimanja povijesti koja se na kraju pokazuje ne odviše značajnom uslijed dinamičkog razvoja metafizike. Usporedio je i tradicionalnu eshatologiju i Heideggerovo uvođenje drugog početka te ontološkom analizom pokazao da, unatoč prividnoj sličnosti, fenomenološkoj filozofiji nedostaju brojni elementi ključni za eshatologiju.

Izlaganjem »Pretpovijest filozofije na Sredozemlju: Što znače podudarnosti između Parmenida iz Eleje i Uddälake Ārūṇia iz naroda Kurupancala?« Mislav Ježić (Zagreb) postavio je pitanje o značenju sadržajnih i jezičnih podudarnosti između učenja o znanju što svako drugo znanje pretpostavlja Uddälake Ārūṇia i Parmenidove prve filozofije u kojoj se sve rađa ili biva iz prvoga počela, s tim da se kozmologija i fiziologija u Uddälake razvija trijadički, a u Parmenida dijadički. Istaknuo je da to pitanje može biti važno za razumijevanje povijesti grčke pa onda i svekolike mediteranske odnosno europske filozofije.

U izlaganju »Između istoka i zapada: mogućnost(i) mediteranskog dijaloga« Nebojša Vasić (Zenica) nastojao je definirati zajedničke točke mediteranske filozofske misli i istočnjačke filozofije na tragu promišljanja mediteranskog multikulturalizma i utemeljenja globalnog ethos-a kao pretpostavke međucivilizacijskog odnosa. Istaknuo je kako mogućnost dijaloga istoka i zapada potencira ideju filozofskog savršenstva i teleološkog usmjerenja metafizičkog razmišljanja koje se ne može reducirati na plitkost pragmatične misli. Svojim je referatom nastojao potaknuti metafizičko osmišljavanje dijaloga istoka i zapada.

Ivan Bodrožić (Zagreb) u izlaganju naslovljenom »Doprinos Aleksandrijske škole za kršćansko prihvaćanje helenističke kulture« nastojao je propitati okolnosti u kojima je došlo do susreta kršćanstva i helenističke kulture u Aleksandriji te upozoriti na uvjete u kojima je bio moguć takav susret. Sve do konca 2. st. javljale su se različite reakcije na pribli-

žavanje i međusobno uvažavanje kršćanstva i grčke filozofije, koje je dotada ostalo parcijalno i dvojbeno. Tek zahvaljujući dvojici velikih predstavnika Aleksandrijske škole, Klementu i Origenu, dogodio se intenzivan i neraskidiv susret kršćanstva i grčke kulture, napose filozofije.

U izlaganju »Filozofske rasprave o duši od Augustina do Ivana Scota Eriugene« Borislav Dadić (Zadar) nastojao je pokazati kako se filozofsko promišljanje o duši koje je uslijedilo nakon Augustina postupno odvojilo od njegova stava i rezultiralo novom slikom o čovjeku. Izložio je stajališta Pseudo-Jeronima i Kasiodora, potom Alkuina iz Yorka i Rabana Maura, koja je kritički usporedio s idejama Hinkmara iz Reimsa te Gottschalka iz Orbaisa. Izlaganje je završio isticanjem doprinosa ovih filozofa u cjelovitom shvaćanju ljudske duše te najavom Ivana Scota Eriugene kao začetnika nove epohe u srednjovjekovnoj antropologiji.

Posljednje izlaganje ovogodišnjih MKF održao je Ivica Martinović (Zagreb) i to pod naslovom »Razlikovna obilježja Boškovićeve prirodne filozofije« u kojemu je iznio i razvrstao u četiri skupine najvažnije filozofeme jezgre Boškovićeve filozofije prirode, tj. njegove teorije silā. Bošković je svoju teoriju silā razvijao u nizu rasprava, počevši od 1743. kada je prvi put propitivao jedan problem iz Eulerove *Mehanike* pa sve do posljednjega spisa, bilježaka uz treći svezak Stayeva epa o Newtonovoj i Boškovićevoj prirodnoj filozofiji, koji je objavljen posthumno 1792.

Simpozij je zaključen raspravom i najavom idućih *Mediteranskih korijena filozofije*.

**Gabriela Bašić
Ljudevit Hanžek**

Predavanje Line Veljaka »Filozofija i lažne alternative«

Filozof Lino Veljak je 19. travnja 2011. održao gostujuće predavanje »Filozofija i lažne alternative« studentima na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Veljak je krenuo u filozofski diskurs od općih postulata klasične sokratske etike, te problema analitičke filozofije (kao i analitičke interpretacije stvarnosti), a predavanje je zaokružio osvrtom na stanje u našem suvremenom dobu, psihozama, postideologijama i lažnim alternativama koje ono sa sobom donosi. Lažne alternative nikada ne izlaze iz »optičaja«, uvijek ih se može poku-

šati »prodati« ljudima kao takve, te im dati »filozofski legitimitet«.

Lino Veljak je krenuo od pitanja je li filozofija uopće u stanju laž prepoznati kao laž, a ne kao nešto drugo? Treba biti svjestan činjenice da ukoliko je laž dovoljno sistemizirana, legitimna i sofisticirana, nije nam dovoljan samo zdrav razum da bi tu laž prozreli kao takvu. Predavanje je dovelo u pitanje analitičku poziciju filozofije, te se ipak čini kako analitička filozofija sama ne može pukom pojmovnom razdiobom razlučiti što je *lažno*, a što *istinito*. Nadalje, što se tiče samih lažnih alternativa, Veljak naglašava kako te alternative ponekad uopće nisu i (ne smiju biti) *laži*. Lažnost je ponekad sadržana u formulaciji alternative, a sam sadržaj dotične alternative može biti istinit. Dapače, da bi neka lažna alternativa uopće bila uzeta u obzir, te ne bi automatski bila detektirana kao lažna i odbačena, mora u sebi sadržavati neki stupanj istinosne vrijednosti. Veljak kao primjer formalnog pristupa istinosnoj vrijednosti alternative navodi izbor između samoubojstva vješanjem ili utapanjem u rijeci. Formalna istinosna vrijednost oba ova iskaza je neupitna, sasvim je moguće u konkretnoj, svakodnevnoj situaciji pronaći uže i gredu kako bi se objesili, ili pronaći veliku količinu vode gdje bismo se utopili. No također, lažnost ove alternative je neupitna, u oba slučaja umiremo. Doduše, treba naglasiti da je sadržaj ovih alternativa istinit, ali formulacija je, dakako – lažna. Veljak također naglašava vrijednost spoznaje kako uvijek postoji i mnogo drugih alternativa do kojih možemo sami doći, iako nisu u konkretnoj situaciji ponuđene, kao u gore navedenom primjeru. Sasvim je moguće, kaže Veljak, da svoj život ne okončamo niti vješanjem niti utapanjem (kako nam je »zadano«), već trećom autonomno izabranom solucijom – bacanjem pod vlak. Time je ovaj primjer skončan. Međutim, ima mnogo alternativa koje su disto *strukturalno-istinosne*. Veljak naglašava kako je sasvim moguće da se nađemo u situacijama koje nismo skrivili, ali ne možemo iz njih pobjeći. Primjerice, situacije ubiti/biti ubijen, ili možda ubiti ili pustiti da netko treći (koji je nevin) bude ubijen. Takve alternative se rješavaju principom *manjeg zla*. Upravo je, kaže Veljak, jedan od zadataka filozofije analiza i refleksija o takvim situacijama, tj. raščlamba svih mogućih pojmova i alternativa te situacije. Jedna od osnovnih metoda analize takvih situacija je raščlamba između *nužnog* i *realnog* koje ima karakter *nužnosti*! Filozofija dakako ima svoj udio u prevođenju takvih situacija u jezik pozitivnog prava, te dovođenja do pojmova kao npr. nužna samoobrana ili prekoračenje nužne samoobrane. Metode filozofije omogućuju nam da razli-

kujemo lažne alternative i nužne alternative koje su ugrađene u strukturalni *položaj* koji je proizveden. Upravo tu filozofija otvara prostor za odbacivanje olakih prosudbi i površnog gledanja. Alternative koje se tiču npr. odluka koje moramo donijeti u sekundi, kao recimo skočiti ili ne skočiti, krenuti ili ostati na mjestu itd., ne spadaju pod direktnu sferu filozofskog proučavanja izuzev *naknadne refleksije* o njima. Središnji dio predavanja Veljak je posvetio upravo *ideološki utemeljenim i proizvedenim alternativama*, te analizi našeg suvremenog, tzv. 'post-ideološkog', doba. Potom razjašnjava svoje poimanje ideologije. Ideologija, navodi, nije ništa drugo nego *lažna i iskrivljena svijest*. No, takva svijest je (za razliku od predrasuda!) svjesno i planski proizvedena, a sredstva za širenje te svijesti su razne propagande i promidžbe. Naše društvo, kao što je gore navedeno, često se naziva 'post-ideološkim'. Veljak kaže da takav termin uopće nije precizan i da je zapravo lažan. Pogrešno je, kaže Veljak, što se ideologije pripisuju isključivo propalim sistemima totalitarnih vladavina. Suvremeni svijet, naime, živi u tzv. svijetu ideologija koje za sebe ne vole priznati da su ideologije. Na snazi su pojmovi kao 'znanost', 'zdrav razum', 'javno mnijenje' i 'zabava'. »Službena« priča jest da su ideologije propale, no tomu nije tako. Upravo gore navedeno – npr. znanost, koja se sve više popularizira i komercijalizira, potom zdrav razum koji u sebi sadrži brojne (čak novostvorene!) predrasude, te zabava, na koju nas se zapravo implicitno primorava i obvezuje, čini jednu iskrivljenu i lažnu svijest, koja je namjerno proizvedena. Time se može svrstati u rang »ideologije«. Upravo te obmane predstavljaju lažne alternative koje nam se »prodaju«, kao recimo zabava, za koju se inače ne smatra da može biti ideološki utemeljena. L. Veljak tvrdi da itekako može, osobito u sferi poplave senzacionalizma i *reality show* emisija koje preplavljuju TV kanale. Na prvi pogled u tome ne mora biti ništa loše, no ako se kritički promisli, otkriva se da veliki broj *reality* emisija služi upravo propagiranju izvrnutog pogleda na stvarnost, stavljajući u prvi plan ultra-kompetitivno i promiskuitetno ponašanje, upravo kakvo nam predstavlja i sam divlji kapitalizam. Također, danas jedna vrlo popularna metoda lažne alternative jest predstavljanje *pars pro toto* (lat.; dio kao cjelina), koja ponekad prolazi upravo u gore spomenutom javnom mnijenju. Dobar primjer *pars pro toto* propagande lažne alternative (vrlo popularan u Americi neposredno nakon 11. rujna) jest »Ili si za George W. Busha ili si za Osamu bin Laden! Jednostavno nema trećega.« Veljak to navodi kao iznimno štetnu i opasnu iskrivljenu svijest, te upravo sjajan primjer

lažne alternative. U radikalnijem primjeru, navodi primjer filozofa koji je *odžepario* nekoga na ulici, no snimili su ga nadzornom kamerom, te ga policija, zasluženo, odvodi u zatvor. *Pars pro toto* princip lažne alternative jest predstavljanje takvog »džepara-filozofa« kao žrtve, a zasluženog uhićenja kao napada na čitavu filozofsku misao, što je, dakako, potpuno krivo. Na kraju, filozofija sama ponekad (i prečesto, kaže L. Veljak) upada u lažnu alternativu etičkog i spoznajnog relativizma danas. Osnovna crta predavanja jest sigurno ta kako treba naučiti prepoznati lažne alternative koje nam naše tzv. 'post-ideologijsko' doba pruža, a te alternative su upravo one na koje nas se primorava da odgovorimo po principu ili-ili. Dakako, logika moći i profita po kojoj svijet funkcionira ne mijenja se samo spoznavanjem lažnih alternativa, no sasvim sigurno je da svaki pojedinac ima *dužnost* ne dopustiti da bude obmanut različitim oblicima isprazne *zabave* koja nam se danas nameće u prikrivenom ideološkom smislu. Upravo tu nam u pomoć dolazi filozofija te s njom i prava, nepatvorena kritička misao.

Slaven Lendić

Studentski filozofski simpozij »Etičke teme«

Studentski filozofski simpozij pod nazivom »Etičke teme« održan je 5. svibnja 2011. godine u Osijeku. Raspon izlaganja obuhvatio je velike etičke mislitelje poput Aristotela i Kanta, no također nisu izostala niti izlaganja o suvremenim primjenama etike na najrazličitija pitanja ljudskog djelovanja. Simpozij je bio razdijeljen na pet sesija, a nakon svake sesije je pod vodstvom moderatora slijedila i rasprava. Izlagači su najvećim brojem bili studenti, i to sa osječkog, zagrebačkog, đakovačkog i splitskog sveučilišta. Treba napomenuti kako je simpozij bio otvoren i za studente koji nisu samo studenti filozofije, s tim da je tema izlaganja uvijek bila u domeni etike. Uspjeh po svim područjima nije izostao.

Simpozij je započeo predavanjem Bruna Ćurka. On je nastupio s temom »Etika kao nastavni predmet«. Izlaganje je bilo usmjereno na izvođenje nastave etike u hrvatskim školama, ali i u drugim zemljama Europe. Pozitivne i najuspjelije primjere raznovrsne nastave etike pronalazimo u skandinavskim zemljama i sjeveru Europe – Finska, Švedska, Latvija, Estonija itd. Emanuela Kuliš (studentica filozofije, Osijek) se nadovezala

na započetu tematiku izlaganjem »Etika i(li) vjeronauk u školi?«. Najviše pažnje bilo je posvećeno kvantitativnom stanju i usporedbi etika vs. vjeronauk u Hrvatskoj, unazad 10 godina. Posljednji izlagač u sesiji bio je Marijan Krivak, koji je nastupio s temom »Kritika moralne svijesti«. Glavni dio izlaganja bio je posvećen poimanju etičkog i moralnog u klasičnom njemačkom idealizmu (ponajviše u sustavima Kanta i Hegela), ali također i još uvijek prisutnom *praxis* poimanju etike danas. Izlaganje se dotaklo i opće kritike popularnog 'moralizma' koji nam se svakodnevno nudi u medijima. Uslijedila je rasprava u kojoj je najviše pitanja bilo vezano uz prosječno razumijevanje razlike etike i vjeronauka iz svakodnevnih perspektive, te kako takva opredjeljenja utječu na mlade. Također je bilo rasprave o problemu izvođenja etike kao nastavnog predmeta u školama, te o činjenici kako etiku često predaju neadekvatno osposobljeni nastavnici.

Potom je uslijedila druga sesija, gdje su kao prvi izlagači nastupili Igor Loinjak i Ines Skelac (studenti filozofije, Zagreb) s temom »Moralnost u okvirima liberalizma«. Veći dio izlaganja bio je usmjeren na etičke koncepcije idejnih stvoritelja liberalizma, poput Johna Lockea, Jeremyja Benthama i Johna Stuarta Milla, te na načine očitovanja razvojnog puta liberalizma i moralnosti unutar njega (u koju spadaju čimbenici *općeg dobra* i *pursuit of happiness*) do današnjeg poimanja demokracije. Potom je izlagao Luka Matić (student filozofije, Osijek) s temom »Univerzitet – Revolucija?« u kojoj je obuhvatio etičku problematiku revolucije te njezin nužan odnos s prosvjetnom institucijom univerziteta, popraćeno terminologijom i idejnim konceptima klasičnog njemačkog idealizma i F. W. J. Schellinga. Govorničko mjesto je potom preuzeo Hrvoje Potlimbrzović (student filozofije, Osijek) s temom »Utjecaj društvenih mreža na društvo i pojedinca«, koji se uz aktualnu problematiku društvenih mreža poput Facebooka pozabavio pitanjem čine li nas društvene mreže »boljima« ili ne, te kako utječu na etičku svijest i perspektivu u prosječnog građanina. Zaključak se vrtio oko teze kako društvene mreže ipak više pridonose stvaranju »lažne stvarnosti«, te ih prosječni građanin (uglavnom!) prihvaća nekritički i apriori kao dio svakodnevnih egzistencije. Drugu sesiju zaključila je Anita Lunić (studentica filozofije, Split) s temom »Dobar čovjek i dobar građanin – može li tko nadići Antigoninu raspetost?«. Unutar izlaganja je, koristeći etički, književni i povijesni motiv lika Antigone, iznijela usporedbu dužnosti i moralnosti (uslijed kojih ponekad nastaje razapetost pojedinca) u antičkom poimanju i

danas. U raspravi se najviše tematizirala suvremena moralnost u okvirima liberalizma i neo-liberalizma te komentiralo filozofsko i etičko poimanje društvenih mreža.

Treću sesiju otvorilo je izlaganje Lidije Toth (studentica filozofije, Osijek) na temu »Samoubojstvo kao filozofski problem«. Težište izlaganja stavljeno je na etička gledišta Davida Humea i Immanuela Kanta, te njihova dijametralno suprotna stajališta o čovjekovu samoubojstvu i kako ono korespondira s pojmom slobode. Naglasak je stavljen na oštru suprotnost opravdanja i poimanja samoubojstva kao »minimalnog zla«, te Kantovo poimanje samoubojstva percipiranog kao kršenje kategoričkog imperativa i povreda pojma dužnosti prema vlastitoj čovječnosti. Potom je nastupila Dajana Paprić (studentica filozofije, Osijek) s temom »Pojam laži kod Kanta«. Izlaganje je rezimiralo i dalo pregled generalnih reakcija u filozofskim krugovima po pitanju Kantova popularnog spisa »O tobožnjem pravu da se laže iz ljubavi prema ljudima«. Istaknuto je da ni ovaj Kantov spis ne smijemo promatrati izvan samog konteksta čitavog Kantova filozofskog opusa, te kako interpretator mora uzeti u obzir činjenicu da je navedeni Kantov spis nastao prije kao replika u otvorenoj filozofskoj raspravi, nego kao konkretan postulat. Sesija se nastavila izlaganjem Mirte Gojević (studentica filozofije i kroatistike, Osijek) na temu »Rasprave o pobačaju«, koja je obuhvatila kako filozofsku tako i medicinsku terminologiju, navodeći najznačajnije argumente *pro-life* i *pro-choice* pozicije, kao i trenutne statistike pobačaja u RH. Treću sesiju zaključila je Barbara Kružić (studentica anglistike, Osijek) izlaganjem »Intelektualno vlasništvo i plagijat – koliko zapravo znamo?«. Svoje izlaganje bazirala je na činjenicama kako smo zapravo nesvjesni etičkih i pravnih implikacija, osobito u akademskom životu, te također upozorila na mogućnost nenamjernog kršenja autorskih prava, što je čest, ali akademskoj zajednici nedovoljno poznat slučaj. Također je objasnila kako etičke i pravne norme korespondiraju kod problema plagijata. Uslijedila je rasprava o izlaganjima, najviše usmjerena na Kantovo poimanje laži i samoubojstva.

Četvrtu sesiju započela je Suzana Maslač (studentica teologije, Đakovo) s referatom »Etika vrline kod MacIntyre«. U svom izlaganju prikazala je MacIntyreovu etiku vrline koju sam MacIntyre poima kao čvrsto ukorijenjenu u povijesno utemeljene društvene običaje (iz tog sadržaja društvenog običaja sam moralni sadržaj biva evaluiran), te blisku aristotelizmu i teleologiji. Također naglašava autorovo glavno djelo *After Virtue* kao sjajan i iscrpan pogled na etiku vrlina. Sesiju je nastavi-

vio Vedran Rutnik (student filozofije, Osijek) s temom »Aristotelov pojam prijateljstva«. Izlaganje je tematiziralo Aristotelov nauk o prijateljstvu sadržan poglavito u *Nikomahovoj etici*, te najbolji mogući razlog zbog kojeg dvoje ljudi stupa u prijateljstvo – krepost. Također, izlaganje je tematiziralo prijateljstvo kao sličnost i zajedničku težnju prema kreposti, jer tada prijateljstvo postaje dobro radi njega samoga. Ana Totić (studentica teologije, Đakovo) izlagala je na temu »Dva pristupa pojmu slobode u filozofskoj tradiciji«, pri čemu se najviše oslanjala na pristup problematici slobode kod Hanne Arendt. Izlaganje je bilo usmjereno na poimanje istinske slobode kao »sjedinenja misli, riječi i djelovanja« po principu slobode grčkog polisa. Sesiju je zaključilo izlaganje Ane Mihaljević (studentica filozofije, Osijek) »Nietzscheova kritika kršćanskog moralak koje je obuhvatilo Nietzscheovo kontroverzno poimanje kršćanskog morala kao »morala slabih«, tj. morala koji je izvana nametnut, s tradicijom koja dolazi još od grčke filozofije.

Prvo izlaganje u narednoj sesiji, pod naslovom »Sablast Marxa još uvijek kruži«, održala je Tamara Rakić (studentica filozofije, Osijek). Izlaganje se referiralo na suvremeno poimanje marksizma te izraženu proturječnost neoliberalizma i »diktature kapitala« s osnovnim načelima socijalne demokracije. Izlagačica se osobito osvrnula na Slavoj Žižeka i njegovu kritiku neoliberalizma. Bilo je riječi i o protu-zavjeri nadahnutoj Marxom koju spominje Jacques Derrida. Potom je nastupio Slaven Lendić (student filozofije, Osijek) s temom »Etička problematika suđenja zločincu Eichmannu kod Hanne Arendt«, u kojoj je istaknuo filozofski i pravni fenomen suđenja nacističkom zločincu Adolfu Eichmannu. Osobito mnogo pažnje bilo je posvećeno izvještaju Hanne Arendt pod nazivom *Eichmann u Jeruzalemu*, te njezinom terminu 'banalnost zla', koji opisuje pravnu problematiku suđenja totalitarnom režimu kao i samu Eichmannovu ličnost. Ovu, posljednju, sesiju zatvorila je Eleonora Kramarić (studentica filozofije, Osijek) s temom »Nekoliko teza o prostituciji«. Posebno je bila spomenuta pozicija s koje marksizam gleda na prostituciju kao na proizvod klasne borbe, a prostitutka (ona ili on) jest shvaćena kao najamni radnik koji svom poslodavcu vrši uslugu rada, tj. seksualnog odnosa. Također su bili izrečeni feministički i anti-feministički stavovi o samom fenomenu prostitucije. U raspravi su se sudionici koncentrirali na temu nametanja neo-liberalizma u Hrvatskoj, kao i problematiku osobne odgovornosti Adolfa Eichmanna, uz opservacije o prostituciji. Potom je dr. sc. Marko Tokić zaokružio simpozijско druženje

kratkim govorom o onome što ovaj simpozij kao takav predstavlja za akademsku zajednicu, ali i za čovjeka kao društveno, spoznajuće i povijesno biće.

Slaven Lendić

13. Dani bioetike

U organizaciji Katedre za društvene i humanističke znanosti u medicini, u Rijeci su 13. i 14. svibnja 2011. održani 13. *Dani bioetike na Medicinskom fakultetu u Rijeci*. Nakon otvorenja skupa i pozdravnih riječi nastupilo je predstavljanje recentnih bioetičkih publikacija. Najprije je predstavljen treći broj časopisa *Jahr – godišnjak Katedre za društvene i humanističke znanosti u medicini / Jahr – Annual of Department of Social Sciences and Medical Humanities*, zatim knjiga *Tajne mozga* autora Amira Muzura, pa peti svezak niza »Law, Public Health Care System and Society« pod naslovom *Croatia: Politics, Legislation, Patients' Rights and Euthanasia*, koji su uredile Nada Gosić i Brigitte E. S. Jansen, te knjiga *Bioetičke perspektive* autorice Nade Gosić.

Nakon uvodnog dijela započeo je središnji dio *Dana bioetike*, a to je 12. *Bioetički Okrugli stol*, koji je ove godine kao temu imao »Bioetička edukacija: izazovi i perspektive«. Ivan Šegota (Rijeka, Hrvatska) je otvorio niz izlaganja predstavljajući »Početak bioetičke edukacije na Medicinskom fakultetu u Rijeci«. »Bioetičko obrazovanje u srednjoj školi« bilo je predmet bavljenja Nataše Vulić (Zagreb, Hrvatska). Dok su se autori obaju izlaganja bavili hrvatskim obrazovnim sustavom, sljedeći je izlagač, Dejan Donev (Kumanovo, Makedonija) upoznao prisutne s makedonskim obrazovnim sustavom prikazujući »Raskorak makedonskog obrazovnog sustava i svjetskih obrazovnih tendencija u (bio)etičkoj edukaciji«. Uslijedilo je potom izlaganje »Bioetički i pravni izazovi regulacije zamjenskog majčinstva u Republici Hrvatskoj«, koje potpisuju Ksenija Turković, Sunčana Roksandić-Vidlička, Dijana Hrstić i Zrinka Kirin (Zagreb, Hrvatska), nakon kojega je bila otvorena diskusija.

Prvo izlaganje nakon ručka bilo je ono Ivane Zagorac (Zagreb, Hrvatska) pod naslovom »Kritičko mišljenje u bioetičkoj edukaciji«. Marko Trajković i Niko Josić (Niš, Srbija) govorili su »O neophodnosti bioetičkog obrazovanja pravnika«. Nažalost, Karel Turza i Sandra Radenović (Beograd, Srbija) s jednim,

te Marija Todorovska (Skopje, Makedonija) s drugim izlaganjem nisu nastupili na kraju prvoga dana, kao ni Sonja Antonić (Novi Sad, Srbija) i Milijana Đerić (Beograd, Srbija) pri početku drugog dana skupa.

Drugi je dan svojim izlaganjem »Bioetička edukacija u Hrvatskoj: povijesni i aktualni pristup« otvorila Nada Gosić (Rijeka, Hrvatska). »Od bioetičara-učenika do bioetičara-učitelja: pijetizam i edukacija u životu i djelu Fritza Jahra« tema je izlaganja čiji su autori Iva Rinčić i Amir Muzur (Rijeka, Hrvatska), a poslije kojega je uslijedila diskusija.

Nakon pauze, Boris Brajović (Nikšić, Crna Gora) izložio je temu »Pojam lijeka u bizantskoj misli. Filozofsko-teološki aspekti«. Izlaganje pod naslovom »Utjecaj religijskog statusa i kvalitete života na konzumaciju alkohola među studentskom populacijom Sveučilišta u Tuzli« potpisuju Orhan Jašić, Dževad Hodžić (Sarajevo, Bosna i Hercegovina) i Senada Selmanović (Tuzla, Bosna i Hercegovina). Bardhyl Çipi (Tirana, Albanija) predstavio je temu »Historical and ethical aspects of medical confidentiality« prije otvaranja diskusije i pauze.

Izlaganje »Indikatori koji utječu na postupak umjetne oplodnje u Hrvatskoj« iznijela je Vjera Duić (Zagreb, Hrvatska). Središnji dio skupa zaključio je Darko Polšek izlaganjem »Kakva je vrsta slobode i prava 'reproduktivna sloboda'?«, nakon čega je uslijedila diskusija.

Poslije ručka nastupio je završni dio skupa u kojemu su se raspravljale sljedeće točke: 1.) završna rasprava i prijedlozi za buduću suradnju; 2.) osnivanje Regionalne koordinacijske radne skupine za bioetičku edukaciju; 3.) sljedeći skup o bioetičkoj edukaciji i 4.) informacije o objavljivanju izlaganja sa skupa. Svaka od ovih točaka je izuzetno važna za daljnja nastojanja na sustavnom radu na bioetičkoj edukaciji, i to na razini šire regije. Stoga, imamo li pritom na umu da je skup okupio izlagače iz većine zemalja regije, ovaj završni dio skupa svakako predstavlja na najbolji način i njegovu krunu.

Igor Eterović

10. Lošinjski dani bioetike

Od 15. do 18. svibnja 2011. u Malom Lošinj su održani jubilarni 10. *Lošinjski dani bioetike*, međunarodna znanstveno-kulturna manifestacija u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva, Hrvatskog bioetičkog društva i

Grada Malog Lošinja, a pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Primorsko-goranske županije. Nakon deset godina uspješnoga rada, ova se manifestacija etablirala kao značajno mjesto susreta znanstvenika iz ovog dijela Europe čije je područje interesa i djelovanja bioetika, no značaj *Lošinskih dana bioetike*, suedeći prema odazivu sudionika iz raznih dijelova svijeta, prepoznat je i na svjetskoj bioetičkoj sceni.

Svečano otvaranje manifestacije, održano u ponedjeljak, 16. svibnja, ove je godine, zbog desete obljetnice, imalo posebno svečan i slavljenički karakter. Na početku su se skupu obratili predstavnici organizatora: u ime Organizacijskog odbora *Lošinskih dana bioetike* i Hrvatskog bioetičkog društva Ante Čović; u ime Grada Malog Lošinja Ružica Baumgarten, a u ime Hrvatskog filozofskog društva, kao i Međunarodne federacije filozofskih društava (FISP), Mislav Kukoč. U ime Ministarstva kulture Republike Hrvatske pozdravnu je riječ održao izaslanik ministra kulture Krešimir Ilić, a također su se sudionicima obratili predstavnici bioetičkih društava iz regije: Zoran Todorović u ime Bioetičkog društva Srbije, Amer Ovčina u ime Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini, Dejan Donev u ime Makedonskog društva za integrativnu bioetiku, te Béla Mester u ime Mađarskog bioetičkog udruženja. Na kraju svečanog otvaranja skupa pročitana je pozdravna poruka Kenjija Hattorija iz Japana, člana Organizacijskog odbora *Lošinskih dana bioetike* te dugogodišnjeg angažiranog sudionika simpozija, koji je zbog tragičnih događaja u Japanu bio spriječen prisustvovati ovogodišnjoj manifestaciji.

Kao i prijašnjih godina, u sklopu manifestacije održana su tri znanstvena skupa: međunarodni simpozij sa stalnom temom »Integrativna bioetika i nova epoha«, studentska bioetička radionica s temom »Ksenobioetika: izvanzemaljski oblici života u bioetičkoj perspektivi« te okrugli stol pod naslovom »Od liječenja do prepravljavanja čovjeka – gdje je granica medicinsko-tehničkog zahvata?«. Drugog dana održan je i sastanak Skupštine Hrvatskog bioetičkog društva.

Simpozij »Integrativna bioetika i nova epoha«, kao središnji događaj manifestacije, od svojih je početaka zamišljen kao mjesto razvijanja koncepta integrativne bioetike te je po tom pitanju u neprekidnoj desetljetnoj aktivnosti evidentan značajni napredak. Jedan od dokaza tomu je i podatak da je ove godine na simpoziju održano 77 referata, što je najviše u povijesti ove manifestacije. Simpozij se održavao u ponedjeljak i utorak, 16. i 17. svibnja, a izlaganja su se odvijala u tri paralelne sekcije na hrvatskom i engleskom jeziku.

Integrativnu bioetiku, kao otvoreno polje promišljanja etičkih pitanja vezanih uz život u najširem smislu, s metodologijske strane karakterizira prije svega interdisciplinarni pristup razmatranju tih pitanja, no jednako tako i uključivanje različitih kulturnih perspektiva i svjetonazora u otvoren, pluriperspektivan dijalog s ciljem uspostavljanja jedinstvenog integrativnog pogleda i orijentacijskog znanja u suočavanju s dilemama suvremenog svijeta. Takav je dijalog bio osnovno obilježje rada i na ovogodišnjem simpoziju, a nerijetko je otvorio prostor za žustre, zanimljive i poticajne diskusije nakon pojedinih sesija izlaganja među sudionicima koji dolaze iz različitih znanstvenih i kulturnih miljeva.

Sa sadržajne strane, budući da integrativna bioetika podrazumijeva razmatranje širokog spektra problema od medicinske etike do gorućih pitanja znanstveno-tehničke civilizacije, i ove smo godine mogli svjedočiti nizu tema u izlaganjima i pripadajućim diskusijama, od kojih ovdje možemo istaknuti samo neke: pitanja medicinske etike (prava pacijenata, informirani pristanak, odnos liječnika i pacijenta, posebno pitanje empatije u tom odnosu, palijativna skrb), biomedicinskih i biotehno-loških istraživanja (neuroetika – etička pitanja u neuroznanosti, problemi proizvodnje i uporabe lijekova, genetički inženjering, poboljšanje ljudi), pitanja etike ljudskog života poput prava na eutanaziju, zatim problemi moralnog statusa i prava ne-ljudskih živih bića, ekološko-etička problematika, kao i temeljna pitanja vezana uz sam pojam bioetike (razvijanje koncepta integrativne bioetike, odnos bioetike i pojedinih prirodnih i društveno-humanističkih znanosti, povijest bioetike, bioetika i mediji, te naposljetku odnos bioetike i filozofije, naročito u filozofijskopovijesnom pogledu razmatranja procesa na prijelomu svjetsko-povijesnih epoha, što je i jedna od osnovnih ambicija ovoga simpozija).

Jedno od tih temeljnih pitanja, posebno aktualno u posljednje vrijeme, pitanje je »europaizacije« bioetike. Njega su obradili Iva Rinčić i Amir Muzur (Rijeka) u plenarnom izlaganju »The Concept and Project of European Bioethics«. Naime, otkrićem da je koncept bioetike terminološki i sadržajno kreiran još 1920-ih u Njemačkoj u djelu Fritza Jahra, otvorio se prostor istraživanja korijena bioetike unutar europskog povijesno-kulturnog konteksta, sa svojom specifičnom integrativnom i pluriperspektivnom metodologijom koja stoji u opoziciji prema trenutno vrlo raširenoj praksi reduciranja bioetike isključivo na medicinsku etiku. U svrhu tog istraživanja, na simpoziju posvećenom liku i djelu Fritza Jahra, održanom u Rijeci, 11.–12. ožujka 2011., ustanovljena je međunarodna mreža

znanstvenika EuroBioNethics, a donešena je i *Riječka deklaracija o budućnosti bioetike*, koju su autori također predstavili u svojem izlaganju.

Drugo plenarno izlaganje – »Ten Years of Bioethics in Lošinj«, koje su priredili Tamara Sertić i Hrvoje Jurić (Zagreb) – prigodno je donijelo retrospektivu deset godina održavanja *Lošinskih dana bioetike*, kao i njihovu »pravopijest« (konferencije s bioetičkom tematikom u sklopu *Dana Frane Petrića* 1998. i 2001.) koja je dovela do nastanka ove manifestacije. Kvantitativnim prikazom i kvalitativnim osvrtom na opseg i doseg *Danâ* autori su nastojali pokazati da su *Lošinski dani bioetike* imali ključnu ulogu u razvoju bioetike u Hrvatskoj i u široj regiji, zajedno sa značajnim doprinosom zasnivanju koncepta integrativne bioetike.

Treće plenarno izlaganje »New Engineers for the Future: Action Balanced between Intelligence, Wisdom and Ethics« Branka Katalinića (Beč) nažalost je otkazano u posljednji tren zbog bolesti izlagača.

Jedan od zasigurno najvrjednijih aspekata integrativnog pristupa bioetici je bitna otvorenost prema pojavi mogućih novih pitanja uzrokovanih znanstveno-tehnološkim razvojem i ubrzanim promjenama na globalnoj razini, uključujući širenje horizonta perspektiva koje mogu pridonijeti raspravi i suočavanju s takvim pitanjima. U tom se pogledu studentska bioetička radionica, sada već nezaobilazan dio *Lošinskih dana bioetike*, može smatrati poligonom na kojem su se unazad nekoliko godina do tada rubne teme etičkih rasprava dovodile u centar pažnje kako bi se ispitalo njihov značaj i mogući doprinos dijalogu o etičkim temama vezanim uz život kako u njegovim pojedinim oblicima, tako i u cjelini.

Ovogodišnja, sedma po redu studentska radionica, pod nazivom »Ksenobioetika: izvanzemaljski oblici života u bioetičkoj perspektivi«, pomaknula je granice etičkog ekstenzionalizma, koji je u bioetici, prihvaćanjem biocentričke pozicije u etičkoj refleksiji, već obuhvatio sva živa bića na Zemlji zajedno s njihovim okolišem. Pitanje moralnog obzira prema mogućim inteligentnim izvanzemaljskim bićima, mogućnost komunikacije s takvim bićima, pitanja prava i dužnosti koje bi im se moglo pripisati, uporišta za ova razmatranja u djelima filozofskih klasika poput Kanta i Leibniza, pitanje odnosa prema drugim oblicima izvanzemaljskog života zajedno s proširenjem ekološko-etičke rasprave na druga nebeska tijela i čitav svemir, kao i razmatranja temeljnih pojmova inteligencije, okoliša, prirode, života (i mogućoj »geocentričnosti« pri njihovom definiranju) u okviru

određenja pojma ksenobioetike – samo su neke od tema koje su se provlačile kroz izlaganja i diskusije u dva dana održavanja radionice. Pluriperspektivni kao i međunarodni karakter radionice očitovao se kroz sudjelovanje dvadesetak studenata filozofije, antropologije, sociologije, povijesti umjetnosti, psihologije, lingvistike, biologije, fizike, elektrotehnike i medicine iz Zagreba, Rijeke, Novog Sada i Beograda, a radionica se odvijala paralelno s glavnim simpozijem, u ponedjeljak i utorak, što je uvelike pridonijelo i aktivnom sudjelovanju sudionika glavnog simpozija u diskusijama.

Posljednjeg dana manifestacije, u srijedu, 18. svibnja, održan je okrugli stol na temu »Od liječenja do prepravljanja čovjeka – gdje je granica medicinsko-tehničkog zahvata?« s ciljem problematiziranja kako medicinskih i tehničkih zahvata na ljudskom tijelu i mentalnoj razini u svrhu poboljšanja određenih kvaliteta pojedinaca, tako i zadiranja u samu ljudsku prirodu (pojma koji je također u centru ove rasprave) i razvoj ljudske vrste. Za usmjeravanje rasprave pobrinula su se četiri uvodna izlaganja: Ana Maskalan (Zagreb), »Skalpelom do sreće ili o tome kako je nož postao najbolji psihoterapeut«, o nizu moralnih dilema vezanih uz estetsku kirurgiju – od sukoba moralnih normi liječnika i komercijalnih interesa medicinske industrije do poimanja tjelesne neuglednosti kao bolesti koja zahtijeva liječenje; Ivana Greguric i Igor Čatić (Zagreb), »Presadivanje prirodnih organa – mogućnosti i dileme«, gdje su autori pomoću sustavnosne teorije pokušali doprinijeti raspravi o transplantaciji bioloških organa; Igor Čatić, Maja Rujnić-Sokele i Ivana Greguric (Zagreb), »Ugradnja organa i udova – stanje i budućnost«, izlaganje koje je pokrilo problematiku ugradnje umjetnih organa i s njom povezanih etičkih pitanja kiborgizacije čovjeka; Srećko Gajović (Zagreb), »Neurogeneza (stvaranje novih živčanih stanica) i njena uloga u ljudskom mozgu«, gdje su istaknuti novi problemi i pitanja prouzrokovana otkrićem da, suprotno dosadašnjim vjerovanjima, i u mozgu odraslih jedinki dolazi do nastanka novih neurona. Žustra diskusija koja se razvila nakon izlaganja ukazala je na činjenicu da promišljanje kriterija razgraničenja dopustivih i opravdanih zahvata i istraživanja koja bi mogli pomoći ljudima od onih neopravdanih i potencijalno opasnih zbog manipulacije pojedincima, a i ljudskom vrstom općenito, svakako iziskuje daljnju javnu raspravu te će zasigurno biti temom o kojoj će biti govora i na budućim *Danima*.

Pored simpozija, studentske radionice i okrugloga stola, u ponedjeljak, 16. svibnja, upriličeno je predstavljanje recentnih bioetičkih iz-

danja. Najprije su predstavljena tri zbornika: Brigitte E. S. Jansen, Nada Gosić (ur.): *Croatia – Politics, Legislation, Patients' Rights and Euthanasia* (AVM, München 2011.); Ante Čović, Marija Radonić (ur.): *Bioetika i dijete. Moralne dileme u pedijatriji* (Pergamena – Hrvatsko društvo za preventivnu i socijalnu pedijatriju, Zagreb 2011.); Matija Iviček (ur.): *Bioetika i umjetnost* (Udruženje studenata filozofije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2011.). Nakon toga su predstavljene nove knjige bioetičke tematike domaćih i inozemnih autora: Sonja Kalauz: *Sestrinska profesija u svjetlu bioetičkog pluriperspektivizma* (Pergamena – Hrvatska komora medicinskih sestara, Zagreb 2011.); Nada Gosić: *Bioetičke perspektive* (Pergamena, Zagreb 2011.); Marija Geiger Zeman, Zdenko Zeman: *Uvod u sociologiju (održivih) zajednica* (Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«, Zagreb 2010.); Ajnija Omanić: *Dani etike studenata, nastavnika i saradnika Medicinskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu* (Medicinski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2011.); Mevlida Serdarević, Ajnija Omanić: *Bošnjačka kultura ponašanja* (Art 7, Sarajevo 2009.); Valerije Vrček: *Druga strana potrošačkog raja. U klopci između bolesti i zdravlja* (Školska knjiga, Zagreb 2010.); Dražen Gorjanski: *Obnova zdravstva* (Zaklada Slagalice, Osijek 2011.). Naposljetku su predstavljeni i novi brojevi četiriju hrvatskih časopisa: *Jahr* (Rijeka), *The Holistic Approach to Environment* (Zagreb), *Mef.hr* (Zagreb) i *Socijalna ekologija* (Zagreb). Također je drugog dana, nakon završetka rada simpozija i studentske radionice, za sudionike upričen organizirani obilazak i upoznavanje s prirodnim i kulturnim znamenitostima otoka Lošinja.

Zaključno se može reći da je visokom znanstvenom i stručnom razinom izlaganja, angažiranošću sudionika u diskusijama, iznimnom odjeku manifestacije u medijima, a posebno najvećim odazivom do sada, na ovogodišnjim *Lošinjskim danima bioetike* na primjeren način obilježena deseta obljetnica njihova djelovanja. Koji je ukupni doprinos i uloga *Lošinjskih dana bioetike* u prijelomnom desetljeću povijesti bioetike – kako je to istaknuo predsjednik Organizacijskog odbora *Danâ* Ante Čović u pozdravnom govoru – tek treba istražiti, a budući *Dani* zasigurno će biti mjesto na kojemu ćemo se moći upoznati s rezultatima tih istraživanja.

Krešimir Babel

Znanstveni skup »Odjeća kao simbol identiteta«

Pokušaj definiranja i interpretacije fenomena mode i odijevanja već u samome startu upućuje na niz pitanja koja uokviruju tako postavljenu problemsku matricu. Je li glavna i primarna funkcija odjeće i odijevanja zaštita i prikrivanje ili je tu ipak riječ o nešto kompleksnijem fenomenu? Primjerice, o poimanju strukture odjevnih predmeta i manifestaciji njihova značenja kao cirkulirajućih društvenih znakova na način kako je to definirao i dekonstruirao Roland Barthes u prijelomnom djelu o ovoj temi, *Sistem mode* iz 1967. godine. Je li stil odijevanja doista indikativan znak putem kojeg je moguće iščitati niz društveno-povijesnih značenja, odjeće kao simbola moći, distinktivne kategorije razlikovanja među klasama i kulturama? Je li odjeća doista relevantan i indikativan pokazatelj duha nekog vremena i neke epohe, što propituje, primjerice, François-Marie Graud u *Povijesti odijevanja*?

Na ova i brojna srodna pitanja odgovore su ponudili sudionici znanstvenog simpozija »Odjeća kao simbol identiteta«, koji se u organizaciji Tehničkog fakulteta Univerziteta u Bihacu održao u tom gradu 23. i 24. svibnja 2011. Jedanaest izlagača i izlagačica iz regije – sa sveučilišta u Sarajevu, Zagrebu i Bihacu, te iz umjetničkih galerija i muzeja u Sarajevu, Banja Luci i Beogradu – nastojalo je interdisciplinarno, iz različitih perspektiva (sociologija, filozofija, povijest i teorija umjetnosti, teorija dizajna, kulturologija itd.) interpretirati nemale i važne izazove s kojima se suočava svaki pokušaj kompleksnije analize odijevanja i mode. Kako je to naznačeno i u uvodniku programske publikacije simpozija: »fenomenu odijevanja namjera je prići iz raznih pozicija kako bi se ukazalo na slojevitost odjevnog fenomena kao momenta individualnog tjelesnog samopredstavljanja«.

U uvodnom izlaganju prvoga dana simpozija, Aida Abadžić Hodžić s Univerziteta u Sarajevu analizirala je ulogu i značaj slikovnih i tekstualnih priloga koji su objavljivani u sarajevskom časopisu *Nada* na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće – točnije, u razdoblju od 1895. do 1903. – s naglaskom na karakterističnostima kulturno-civilizacijskih ispreplitanja na primjeru stilova odijevanja u tadašnjoj Bosni i Hercegovini. Ovakav je pristup važan i iz razloga što uključuje jednu važnu perspektivu koja je po ovom pitanju nezaobilazna, a to je pitanje uloge medijske proizvodnje i produkcije odjevno-modnih sustava. Također je potrebno primijetiti kako predmet analize ovog predavanja vremenski koincidira sa samim počecima socioloških proučavanja

mode, konkretno sa znamenitom Veblenom studijom *Teorija dokoličarske klase* iz 1899. godine. Izlaganje Katarine Simončić sa Sveučilišta u Zagrebu predstavljalo je uspješan pokušaj rekonstrukcije kulture odijevanja u renesansnom Dubrovniku 15. i 16. stoljeća, koja je sa svojim specifičnim oblicima formirala prepoznatljiv identitet tog grada. Kroničari i povjesničari prve znakove mode (u značenju kakvo modi i danas, u najširem smislu, pridajemo) smještaju upravo u vrijeme rane renesanse, oko polovice 14. stoljeća, te ga povezuju uz rani talijanski humanizam. I preostala dva izlaganja prvog panela u prvom danu simpozija bila su povijesnog karaktera. Prvo je Draginja Maskareli, iz Muzeja primjenjene umjetnosti u Beogradu, govorila o svadbenoj modi u kolekciji srpskog građanskog kostima iz perioda između 1878. i 1914., a potom je Ivana Udovičić, iz Umjetničke galerije Bosne i Hercegovine u Sarajevu, predstavila rad slikara Romana Petrovića, s naglaskom na autorovom ciklusu »Djeca ulice«, koji je nastajao između 1929. i 1935.

Tematski srodno prethodnom izlaganju bilo je predavanje Sarite Vujković, iz Muzeja suvremene umjetnosti Republike Srpske u Banja Luci, posvećeno analizi predočavanja žene na slikama Mice Todorović, nastalim između dva svjetska rata. Prvi dan skupa zaokružila su tri teorijska predavanja znanstvenika sa Sveučilišta u Zagrebu. Žarko Paić je, na temelju podjele mode na modernu, postmodernu i suvremenu (o čemu je pisao u knjizi *Vrtoglavica u modi: prema vizualnoj semiotici tijela* iz 2007.), iz sociološko-kulturološkog i semiotičkog rakursa zagovarao tezu kako odjeća u suvremenom dobu nije više ništa drugo nego vizualno komuniciranje između tijela u zoni transgresije i smrti. Potom je Hrvoje Jurić filozofskom analizom suvremenih umjetnika performansa i *body arta*, kao što su Tomislav Gotovac, Vlasta Delimar, Marina Abramović, Ron Athey i Franco B., istražio vezu, tj. napetost između odjeće i tijela, odjevenosti i gotinje. U zaključnom predavanju prvog dana simpozija, Ivana Zagorac je razmatrala ulogu tijela u konstrukciji identiteta, i to u ovisnosti o dinamici koju nameće moda.

Drugi dan simpozija započeo je s predavanjem Irfana Hošića s Univerziteta u Bihaću, koje je bilo posvećeno intrigantnoj temi: kako i zašto odjeća u prvom desetljeću 21. stoljeća – obilježenoj i svojevrsnom islamofobijom nakon 11. rujna 2001. – postaje eksplozivno i ubojito sredstvo nabijeno novim značenjima. U nastavku ovog panela je Asja Mandić s Univerziteta u Sarajevu ponudila ekspertizu o korištenju odjevnih predmeta kroz primjere suvremenih umjetničkih praksi, u kontekstu današnjeg postmodernog svijeta obilježenog

kapitalističkom tržišnom paradigmom iz gospodarsko-političke perspektive, te potrošačkim kapitalizmom, disperzivnim i fragmentiranim identitetima iz društveno-kulturološkog vidika. Posljednje predavanje na ovom dvodnevnom znanstvenom skupu održala je Silva Kalčić sa Sveučilišta u Zagrebu, koja je prezentirala uvide svog istraživanja temeljenog na povezivanju odjeće, mode, umjetnosti, arhitekture i teorije empatije.

Znanstveni skup je bio popraćen i dvjema izložbama. Na prvoj su bili izloženi radovi devetero eminentnih bosanskohercegovačkih umjetnika i umjetnica, te jednog hrvatskog umjetnika. Kako je u programskoj publikaciji zapisao organizator znanstvenog skupa i izložbe Irfan Hošić, ideja izložbe je bila da se »složena pitanja identiteta obrađuju koristeći se odjećom, odijevanjem, tehnikom i tehnologijom nastanka odjeće ili garderobom«. Ova je izložba bila postavljena od 23. svibnja do 13. lipnja 2011. u bihačkoj Gradskoj galeriji koja je, uz Tehnički fakultet, bila suorganizator ove manifestacije. Na drugoj izložbi koja je, pod naslovom »I sva Bosna i sva Hercegovina«, bila postavljena od 24. svibnja do 14. lipnja 2011. u Galeriji »Enver Krupić«, predstavljene su fotografije autora Jasmina Fazlagića koje prikazuju tradicijsku odjeću bosanskohercegovačkih naroda, Hrvata, Srba i Bošnjaka.

Sve u svemu, na znanstvenom skupu »Odjeća kao simbol identiteta« svjedočili smo vrlo zanimljivim i inspirativnim događanjima. Treba se nadati da ovogodišnji simpozij neće biti tek jednokratni događaj, već da se radi o početku jedne duge i uspješne tradicije.

Hajrudin Hromadžić

XIX. Međunarodna filozofska olimpijada

Devetnaesta Međunarodna filozofska olimpijada održana je u glavnom gradu Austrije od 26. do 29. svibnja 2011. godine. Ove godine Olimpijada je napokon dosegla okruglu brojku od trideset zemalja sudionika (Argentina, Armenija, Austrija, Bugarska, Kanada, Češka, Hrvatska, Danska, Estonija, Finska, Njemačka, Grčka, Mađarska, Indija, Izrael, Italija, Japan, Južna Koreja, Litva, Makedonija, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunjska, Rusija, Srbija, Slovenija, Švicarska, Turska i SAD). Hrvatskoj je ovo bio peti put da sudjeluje na Olimpijadi sa svojim predstavnicima. Ove godine Hrvatsku su predstavljali učenici

Barbara Šoda (Gimnazija Antuna Vrančića, Šibenik) i Luka Mikec (Gimnazija Franje Petrića, Zadar).

Sve je započelo 26. svibnja okupljanjem sudionika iz cijelog svijeta. Službeno otvaranje održano je u Bečkoj gradskoj vijećnici (Stadt-senatssitzungssaal). Uz predstavljanje svih delegacija te pozdravne riječi organizatora (Austrijske delegacije IPOa), bečki dogradonačelnik je otvorio ovo svjetsko natjecanje za srednjoškolce.

Petak 27. svibnja započeo je pisanjem eseja. Ove godine Upravni odbor IPOa učenicima je ponudio četiri zanimljive teme:

- »Onaj tko uči, a ne misli, izgubljen je; onaj tko misli, ali ne uči, u opasnosti je.« (Konfucije, *Analects* 2.15)
- »Mudru je čovjeku svaka zemlja prohodna. Domovina je čestite duše cijeli svijet.« (Demokrit, fragment 247)
- »Tako različite granice i djelovanja razuma i ukusa lako je utvrditi. Prvi prenosi znanje istine i laži: Drugi daje osjećaj za ljepotu i deformaciju, porok i vrlinu. Jedan otkriva predmete kako oni uistinu stoje u prirodi, bez dodavanja ili smanjivanja; drugi posjeduje produktivnu sposobnost, i pozlaćuje ili boja sve prirodne predmete bojama, posuđuje od unutarnjih osjećaja, podiže na način za novo stvaranje...« (David Hume, *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*)
- »Umjetnost nije kopija stvarnog svijeta. Jedna od prokletih stvari je dovoljna.« (Nelson Goodman, *Languages of Art*).

Nakon pisanja eseja učenici su imali organizirano razgledavanje Beča, a međunarodni žiri je u za vrijeme započeo dvodnevnu evaluaciju eseja.

U subotu 28. svibnja učenicima su bile ponudene razne mogućnosti. Najzanimljivije su bile tzv. filozofske šetnje. Jedna šetnja je pratila Ludwiga Wittgensteina, druga Sigmunda Freuda, dok je treća upoznala učenike s najznamenitijim mjestima filozofije u Beču. Kasno popodne međunarodni žiri je završio svoj posao evaluacije te uputio 21 esej na završno, treće, čitanje članovima Upravnog odbora IPOa. Dan je završio svečanom večerom u Schönbrunnovoj vrtnoj palači. Nakon večere učenicima, mentorima i voditeljima delegacije pružena je mogućnost uvježbavanja Bečkog valcera od strane najboljih bečkih plesača.

Nedjelja je donijela Svečanu dodjelu nagrada i proglašenje pobjednika koja se održala u Svečanoj dvorani Sveučilišta u Beču. Svečanu dodjelu uvećao je Bečki jazz zbor (Vienna Jazz Choir) te intrigantno predavanje »Moć i

nemoć filozofije« (što je i bila glavna tema ovogodišnjeg IPOa). Predavanje je održao Clemens Sedmak (University of Salzburg, King's College London). Nakon predavanja održano je i svečano proglašenje pobjednika. Međunarodni žiri i Upravni odbor IPO su naglasili kako su ove godine imali najteži posao, jer je bilo dvadesetak izvrsnih eseja. Ipak, proglašeni su najbolji pisci filozofskog eseja: Nikolaj Møller, Danska (zlatna medalja); Chang Hyun Choi, Južna Koreja (srebrna medalja); José Gusmão Rodrigue, Portugal (srebrna medalja); Niklas Plaetzer, Njemačka (brončana medalja); Sakari Nuuttila, Finska (brončana medalja) i Stavros Orfeas Zormpalas, Grčka (brončana medalja).

Osim spomenutih, još desetak eseja je osvojilo počasnu medalju. Među njima su i oba hrvatska predstavnika, što je zasigurno veliki uspjeh pogotovo kad je poznato da su se oba eseja nakon prva dva kruga ocjenjivanja nalazila među pet najboljih.

Jubilarna dvadeseta Filozofska olimpijada održat će se u svibnju 2012. u Norveškoj.

Bruno Ćurko

Predavanje Petera Singera **»Global Poverty: What Are Our Obligations?«**

Australski filozof Peter Singer, cijenjeni etičar i autor brojnih djela iz područja praktične etike, održao je 18. lipnja 2011. u Auli Magni Rektorata Sveučilišta u Zagrebu izlaganje pod naslovom »Global Poverty: What Are Our Obligations?« (»Globalno siromaštvo: koje su naše obveze?«). Ovo izlaganje je bilo posljednje plenarno izlaganje u sklopu trodnevne međunarodne filozofske konferencije *Zagreb Applied Ethics Conference 2011* koju su organizirali Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu i Udruga za promicanje filozofije.

Na samom početku Singer je istaknuo kako se temom globalnog siromaštva bavi dugi niz godina. 1979. godine izdana je *Praktična etika*, njegovo možda najznačajnije djelo uz *Oslobođenje životinja* objavljeno nekoliko godina ranije. U *Praktičnoj etici* Singer obrađuje niz nezaobilaznih bioetičkih tema među kojima se nalazi i tekst »Bogati i siromašni« u kojem su postavljeni argumenti koji čine okosnicu njegovog izlaganja u Zagrebu.

Singer je izlaganje otvorio jednim misaonim eksperimentom. Zamislimo da se nalazimo na obali jezera u kojem se utapa dijete, nema

nikoga u blizini i nitko o tom djetetu ne brine. Postavljamo si pitanja: Trebam li spasiti to dijete od utapanja? Bi li bilo loše samo odšetati i ne poduzeti ništa? Je li spašavanje tog djeteta uopće moja odgovornost jer ja nisam kriv/a za njegovo stanje? Kroz glavu bi nam mogla proći i apsurdna misao: ako odlučim spasiti to dijete uništiti ću nove cipele, smočiti se i zaprljati. Odgovori na gore postavljena pitanja su uobičajeni: bilo bi ozbiljno loše ne poduzeti ništa i ne pokušati spasiti dijete od utapanja. Ne možemo uspoređivati život djeteta s parom cipela. I naposljetku, bio/la bih čudovište da ne spasim to dijete.

No, koje su implikacije tog misaonog eksperimenta ukoliko ga stavimo u kontekst teme izlaganja? Singer jasno naglašava – mi upravo prolazimo pored takvog jezera. Danas više od jedne milijarde ljudi živi u ekstremnom, apsolutnom siromaštvu (pod terminom ‘apsolutno siromaštvo’ podrazumijeva se stanje života ispod svakog dostojanstva koje čine neishranjenost, bolest, nepismenost, visoki mortalitet djece i očekivan kratak životni vijek), a 8 milijuna djece svake godine umre od bolesti koje se lako mogu spriječiti i liječiti (upala pluća, dijareja, malarija). Nedostatak higijene, čiste vode i osnovnih sanitarija uzrokuju više od polovice ovih smrti. Ako se broj umrle djece godišnje odijeli s brojem dana u godini, dolazi se do brojke od 22 000 umrle djece dnevno. Usporedbe radi: dana 11. rujna 2001., koji nam je svima ostao urezan u pamćenju, umrlo je sedam puta manje ljudi nego što umire djece svakodnevno.

Suprotno apsolutnom siromaštvu imamo drugu krajnost, jednu milijardu ljudi koja živi u izobilju. Iako se na prvi mah može pomisliti da se život u izobilju odvija samo u razvijenim i bogatim zemljama, Singer tvrdi da je nevažno radi li se o ljudima u SAD-u ili stanovnicima neke siromašnije zemlje istočne Europe – prema stilu življenja i jednih i drugih očigledno je da troše više nego što im treba.

U nastavku izlaganja Singer je iznio argument za pomoć siromašnima: *prva premisa* – ako možemo spriječiti nešto loše bez žrtvovanja ičega od usporedive važnosti, mi to trebamo učiniti; *druga premisa* – ekstremno siromaštvo je loše; *treća premisa* – mi možemo spriječiti (dio) ekstremnog siromaštva bez žrtvovanja ičega od usporedive važnosti; *konkluzija* – stoga bi ga trebali spriječiti.

U ovom je argumentu treća premisa problematična. Možemo li uopće spriječiti apsolutno siromaštvo bez da žrtvuemo išta od usporedive važnosti? Koliko se uopće možemo pouzdati u organizacije koje se bave humanitarnim radom? Singer na to odgovara da u ovom slučaju nije važno obavljaju li sve nevladine

organizacije koje se bave pitanjem siromaštva svoj posao, nego možemo li pronaći djelotvornu nevladinu organizaciju koja radi na prevenciji siromaštva i/ili smrti i patnji koje to siromaštvo uzrokuju. Kao pomoć pri pronalasku odgovarajuće nevladine organizacije, Singer je istaknuo internetsku stranicu www.givewell.org koja promovira transparentnost u radu NVO-a.

S takvim prijedlogom rješenja problema siromaštva u svijetu neki se ne slažu. Jedan od njih je njemački filozof Thomas Pogge, profesor s Odjela za filozofiju na Sveučilištu Yale. U knjizi *World Poverty and Human Rights* izriče kontroverzan stav o rješavanju problema siromaštva. On ne sumnja u to da imamo pozitivne obaveze pomoći siromašnima, ali tvrdi da također imamo i negativne dužnosti, a to su ne pridonositi ili se okoristiti nepravednim osiromašenjem drugih. Pomaganjem siromašnima putem nevladinih organizacija mi tu dužnost kršimo.

Što Pogge podrazumijeva pod terminom ‘negativna dužnost’, odnosno što znači da kršenjem te dužnosti mi pridonosimo ili profitiramo osiromašenjima drugih? Tu dužnost možemo kršiti na nekoliko načina: 1. profiteranjem od strane zajedničkih institucija, npr. trgovine; 2. surađujući i poslujući s diktatorima, npr. kupovinom naftnih prerađevina od naftnih kompanija koje kupuju od zemalja s brutalnim diktatorima i eksploatorima ljudi; 3. zajedničkom i nasilnom poviješću, kao što je npr. kolonijalizam.

Dok se osvrće na kritike upućene nevladinim organizacijama i pomaganju siromašnima putem njih, Singer postavlja nekoliko pitanja: Jesu li humanitarne pomoći samo »zakrpe«? Trebamo li promijeniti svjetski ekonomski poredak? Ako da, kako? Što bi trebali učiniti po tom pitanju? Ako da, znači li to da ne trebamo davati pomoć NVO-a?

Singer smatra kako je legitiman i jedan i drugi put, odnosno, možemo pridonijeti rješavanju problema svjetskog siromaštva tako da pokušamo promijeniti svjetski politički i ekonomski poredak, a možemo to učiniti i tako da dajemo financijske donacije nevladinim organizacijama. No on se između ovih dviju opcija odlučuje za drugu jer smatra kako su veće šanse da ćemo pomoći barem jednoj osobi putem nevladinih organizacija nego što ćemo uspjeti promijeniti svjetski politički i ekonomski poredak. Ukoliko se odlučimo za prvu opciju i pokušamo djelovati na promjenu stanja svjetske politike, to ipak ne znači da su financijske pomoći putem nevladinih organizacija samo »zakrpe«.

Koliko je moralnost zahtjevna? Kada spasimo život jednom djetetu, doći će drugo pa treće

itd., koje će trebati spasiti. Stoga se čini da princip izražen u trećoj premisi argumenta za pomoć siromašnima zahtijeva jako visoka davanja. Prema tom principu, mi trebamo reducirati naše potrebe na osnovne. No poprilično je teško odrediti koje su to točno potrebe od neusporedive važnosti. Ići na praznike? Takva zahtjevna etika bi bila »etika svetaca« (filozofkinja Susan Wolf autorica je teksta »Moral Saints« u kojem pod izrazom 'moralni svetac' podrazumijeva osobu čiji je svaki postupak moralno dobar koliko je god moguće, odnosno osobu koja je moralno vrijedna koliko je god moguće. S. Wolf, »Moral Saints«, *The Journal of Philosophy*, Vol. 79, No. 8, 1982, str. 419–439), a izrazito visoka traženja bi nas mogla obeshrabiliti i činiti nam se nedostižnima. Singer stoga predlaže manje zahtjevu alternativu – kako bismo pomogli drugima, mi se ne moramo nužno ravnati prema zahtjevnoj »etici svetaca«, nego standard davanja možemo sniziti i prilagoditi nama. Osim toga, živimo u svijetu u kojemu nam brza komunikacija, lako dostupne informacije i mnoštvo načina transporta olakšavaju u pomaganju siromašnima.

Jedna od manje zahtjevnih alternativa u odnosu na »etiku svetaca« bilo bi pravedno sudjelovanje svakoga (*fair share*) u pomoći siromašnima. Ova pozicija otvara mnoga pitanja: Koliko bi bilo dovoljno sudjelovati u pomoći kada bi i svi drugi dali svoj pravedni udio? Što ako drugi ne daju svoj pravedni udio u pomoći? Prihvatimo li to gledište, možemo li u nekim situacijama odbiti pomoći iako možemo učiniti malo štete sebi i veliku korist drugima? Ili, još konkretnije, bismo li dopustili utapanje još djece, nakon što smo dali svoj pravedni udio u pomoći? Možemo se pitati: Zašto ja sudjelujem u pomoći siromašnima, a drugi, bogatiji ili jednako bogati kao ja, to ne rade?

Posljednji aspekt problema kojeg se Singer dotaknuo u izlaganju je pitanje u kojem trenutku trebamo pohvaliti nekoga zbog dobročinstva. Britanski filozof Henry Sidgwick, autor djela *The Methods of Ethics* (1874), kaže da je razumno da utilitarist hvali svako ponašanje koje donosi više dobra nego što bi prosječan čovjek mogao napraviti u danim okolnostima. Poželjno je uložiti stalan trud za podizanje ovog standarda ponašanja koje zaslužuje pohvalu.

Ukoliko je javni standard takav da je razina davanja koja se od nas očekuje niska, možemo razviti stav da trebamo učiniti više. U

takvim okolnostima, navodi Singer, trebamo zagovarati onu razinu davanja koja bi u praksi vodila tome da ljudi doprinose najviše, tj. ne bi bila prezahtjevna i kontraproduktivna kao »etika svetaca«, a bila bi viša od simbolične pomoći.

U raspravi koja je uslijedila ponovno su dotaknuta neka pitanja kritike Singerovog gledišta na pomoć onima u apsolutnom siromaštvu.

Što učiniti da djeca više ne upadaju u jezero? Mogu spasiti jedno dijete, ali ne mogu četvero djece. Kako se tu postaviti? Singer se opet vraća na svoj odgovor tom prigovoru: mi možemo pokušati promijeniti politički ekonomski poredak, ali to je puno teže; na ovaj način smo sigurni da smo barem nekome pomogli.

Također se postavilo pitanje osobne motivacije za humanitarnu pomoć. Što ako netko pomaže drugima radi osobne promocije, sebičnih razloga i u svrhu boljeg ugleda u društvu? Singer je odgovorio da mi možemo samo nagađati i spekulirati o motivima koji se kriju iza nečijeg akta pomoći, ne možemo ih znati za sigurnošću.

Raspravljalo se i o pitanju kvalitete života onih koji žive u apsolutnom siromaštvu, koje je zanimljivo s obzirom da Singer ne podržava spašavanje života pod svaku cijenu. Singer smatra da je kvaliteta života važna, ali u ovom slučaju ne treba misliti na to da je kvaliteta života siromašnih toliko loša da ih ne vrijedi spasiti.

Vratimo se na Singerov argument za pomoć siromašnima i dvije opcije rješavanja problema globalnog siromaštva koje navodi. Je li ispravno misliti da su te dvije opcije isključive, da se radi o »ili-ili« izboru? Singer je tijekom izlaganja i rasprave jasno dao do znanja da su obje opcije legitimne – ukoliko se odlučimo za prvu i pokušamo promijeniti svjetski politički poredak, to ne znači da je druga opcija isključena, odnosno da ne trebamo davati određeni postotak svojih prihoda humanitarnim pomoćima kao ni smatrati da takvim postupanjem samo »krpamo« nepopravljivu situaciju. U ovom se izlaganju Singer fokusirao na opravdanje opcije davanja u humanitarnu pomoć, za koju je ponudio ne samo uvjerljive argumente nego i niz korisnih informacija koje nam mogu pomoći ako se odlučimo za ovu opciju.

Elvina Šehić